

המכללה האקדמית בית ברל
הפקולטה לחינוך – ביה"ס לחינוך
התוכנית לתואר שני – בייעוץ חינוכי

" להיות אמא גאה "

התמודדות אמהות עם ה"יציאה מהארון" של בניהם בראייה רב – תרבותית

עבודת גמר לקראת תואר M.Ed

מגישה :

מנאל תתר

בהנחיית :

ד"ר מירית סיני

ספטמבר, 2015

אלול , תשע"ה

תודות

ראשית ברצוני להודות לד"ר מירית סיני לזכות שנפלה בחלקי בהנחייה שלה את עבודת הגמר שלי . תודה ענקית על העזרה והסיוע, ועל זה שחלקה עימי את המושכלות והמקצועיות שלה . בנוסף לעידוד האינסופי לסיום בזמן .

לאמי היקרה אשר תמכה בי לאורך כל הדרך בביצוע עבודתי זו , וכל עבודות התואר שני .

לאתי היקרה מנחת קבוצת התמיכה להורים של ילדים הומוסקסואלים בעמותת תהיל"ה .

לאמהות היקרות המיוחדות אשר ללא מוכנותם לשתף אותי בחוויותיהם האישיות , לא יכולתי לכתוב את עבודתי זו .

תוכן עיניינים

1	תקציר
2	מבוא
2	זהות מינית
4	הומוסקסואליות וגיבוש הזהות המינית
7	הגדרת המושג הומוסקסואליות
	תיאוריות שונות המתייחסות להתפתחות הנטייה ההומוסקסואלית ... שגיאה!
	הסימניה אינה מוגדרת.
8	התיאוריה הקווירית
9	ה " יציאה מהארון " והומופוביה
	הורים לילדים הומוסקסואלים שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.
	סוגי התמיכה למשפחות ילדים הומוסקסואלים שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.
14	הומוסקסואליות בראייה רב – תרבותית
	תפקידה של מערכת החינוך בכלל, ויועצים חינוכיים בפרט – בעבודה עם
15	תלמידים הומוסקסואלים
17	פרק ראשון – מתודולוגיה
	שיטה שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.
17	מטרות המחקר
17	שאלת המחקר
17	גישה מחקרית
	משתתפי המחקר שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.
	כלי המחקר שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.
18	הליך
	ניתוח הנתונים שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.
19	אתיקה מקצועית
20	פרק שני – מחקר איכותני : ממצאים
	ממצאי המחקר שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.
	פרק שלישי – דיון מסכם שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.
34	סיכום
34	מגבלות המחקר
34	הצעות למחקרים עתידיים
35	השלכות יישומיות ליועץ חינוכי
35	מדיניות בית הספר
36	תפקידו של היועץ חינוכי כסוכן מוביל שינוי
38	רפלקציה אישית
39	רשימה ביבליוגרפית

תקציר

מטרת המחקר הנוכחי ללמוד על דרכי התמודדותיהן וחוויותיהן של אמהות לילדים הומוסקסואלים בראייה רב-תרבותית. שאלת המחקר שגיבשתי לאור מטרת החקירה היא : 1. **מהי החוויה ההורות של אמהות לילדים הומוסקסואלים בכלל ובהיבט רב תרבותי בפרט? תוך התייחסות לקשיים בהורות של אמהות לילדים הומוסקסואלים ובחינת שלבי ההתמודדות עם הקשיים שלהן, בנוסף לתפיסתן של האמהות את מקורות התמיכה שניתנים להורים לילדים הומוסקסואלים. ושימת הדגש על מיקומה של מערכת החינוך בכלל והיועצת החינוכית בפרט בתמיכה באמהות של הילדים היוצאים מהארון.**

המחקר הנוכחי מהווה נדבך נוסף בגוף הידע המצומצם המתחקה אחר חוויותיהן של משפחות לילדים בעלי נטייה- חד מינית בישראל בשתי התרבויות הערבית והיהודית, בנוסף להתמודדותן של אמהותיהם של אותם ילדים עם הגילוי אודות הנטייה החד מינית של בנם. הואיל ומיעוט הידע האמפירי הקיים אודות נוער הומו- לסבי במערכת החינוך בישראל הינו כמותי, הרי שייחודו של מחקר זה בהשמעת ושיתוף קולן של אמהות לילדים בוגרים בעלי נטייה חד מינית בישראל בקרב אמהות יהודיות ואמהות מוסלמיות ונוצריות, ובהמשגת החוויה שלהן את רגע הגילוי עד יומנו זה בהתבסס על המשמעויות שהן יוצקות לתוכה.

מתודולוגית המחקר הינה איכותנית והמידע נאסף באמצעות ראיונות עומק מובנים למחצה. הנתונים נותחו באופן אינדוקטיבי במטרה לבנות מודל תיאורטי המסביר את המציאות הנחקרת.

מניתוח הנתונים התעצבו 6 תמות עיקריות : התמה הראשונה מכילה את ההיבטים המשבריים של האמהות בנרטיב האישי, תוך התייחסות מרובה לתגובה הרגשית הראשונית שלהן. התמה השנייה מצביעה על מנעד רגשות ופחדים שחוו האמהות בעת גילוי, בנוסף להתמודדות מול הכחשת הידיעה מול קבלתה בסופו של דבר. בתמה השלישית עלה הצורך של האמהות לגונן על האב ובני משפחה נוספים מפני הידיעה, מתוך חשש להשלכות סופניות כגון : גירושין או מוות. התמה הרביעית עמדה על תיאור המחיר של השתיקה ושמירת הסוד מפני המשפחה הגרעינית והמורחבת כאחד לאורך תקופות ארוכות במיוחד תוך תיאור ההבדלים הרב תרבותיים בתקופה ובאופן של שמירת הסוד בשתי החברות. התמה החמישית הסבירה את האי-שוויון החברתי מנקודות מבט שונות ומנקודות ראות תרבותיות שונות. התמה השישית התייחסה לצמיחתן של האמהות והתמורות שעברו והשפעת התהליך לטובה בסופו של עניין.

תרומתו של מחקר זה הינה בהבנת חוויות ודרכי ההתמודדות של אמהות לילדים בעלי נטייה חד מינית משני עולמות שונים ושתי תרבויות שונות, תוך התמקדות במבט הרטרופקטיבי של כל אחת מהאמהות אודות הסיפור חוויה שלה ודרכי ההתמודדות שלה בהתאם לסביבה שבה היא חיה. כלומר, במהלך שנות התמודדותן מרגע הגילוי ועד יומנו זה. בה בעת, למחקר תרומה עיונית להבנת תהליך ה"יציאה מהארון" של האמהות הנחקרות יחד עם בניהן. בנוסף, המחקר שופך אור על היבטים תוך אישיים ובין- אישיים המאפיינים את תהליך ההתמודדות של האמהות יחד עם משפחותיהם ובניהם בעלי הנטייה החד-מינית ובכך זה עשוי לשפר את המענה המקצועי של אנשי טיפול בכלל ויועצים חינוכיים בפרט עבור ילדים ומשפחות אלה.

מבוא

בפרק שלהלן אסקור את הנושא זהות מינית בהקשריו השונים. תחילה אציג את ההגדרת השונות של הנושא זהות מינית, על ידי חוקרים מסויימים. אעמוד על הזיקה בין זהות מינית וגיבוש הזהות המינית ההומוסקסואלית, התפתחות המושג, ואת הגורמים השונים להתפתחות זהות ההומוסקסואלית המשקפים את השינויים בעמדות חברתיות. בנוסף לכך אציג את מודל ההתפתחות המינית של קאס.אציג תיאוריות שונות שמתייחסות להתפתחות הנטייה ההומוסקסואלית. בהמשך אחקור את ההומוסקסואליות בראייה חברתית, כגון הומופוביה והומוסקסואליות. אציג את העמדה הספרותית אודות עמדותיהם של הורים לילדים ההומוסקסואלים בין דרכי התמודדות וסוגי תמיכה. אמשיך ואחקור את ההומוסקסואליות בראייה רב תרבותית בשתי החברות היהודית והערבית. בהמשך אסקור את דרכי התמודדותה של מערכת החינוך עם סוגיה זו תוך הצגת ממצאים מחקריים אודות מידת רווחתם ומוגנותם של בעלי נטייה חד-מינית. סקירה זו, כך אני סבורה, תשמש בסיס תיאורטי לבחינת סיפוריהם של ששת הנחקרות שלי. הרקע ההיסטורי וכן התפתחות בגישות השונות לניתוח ולהבנה בשיח ההומוסקסואלי יסייעו בידי להסביר את הקשיים והחוויות העזות שאיתם התמודדו הורות ובניהם ההומוסקסואלים הן במשפחה הגרעינית והן בחברה השמרנית שלנו המחולקת לשלוש חברות שונות: מוסלמית, יהודית ונוצרית, בנוסף לחברה החינוכית ומערכת החינוכית שהיא חלק בלתי נפרד משלושת החברות לעיל.

סקירה תאורטית

זהות מינית

מתוך סקירת הספרות עולה כי הזהות המינית מורכבת מארבעה ממדים:

1. מין הביולוגי – נקבע ע"י כרומוזומי מין, מערכת הורמונאלית (זכרית או נקבית) ומערכת פיזיולוגית (איברי המין הנראים).
2. זהות מגדרית – זה ממד חברתי, בו אדם מרגיש שהוא גבר או אישה.
3. תפקיד המגדר – החברה מנמיכה תפקידים והתנהגויות המצופים מנשים ומגברים (לגבר הלוש חצאית בישראל ילעגו, אך בסקוטלנד הדבר מקובל).
4. נטייה מינית – מתייחסת לסובייקט שאליו אדם נמשך מבחינה ארוטית, רגשית ואינטימית (שילה, 2007).

ההתפתחות המינית מתחילה עוד בתקופת העוברות. ההתפתחות המינית מושפעת מגורמים ביולוגיים, פסיכולוגיים וחברתיים. ביטויי מיניות וחינוך מיני מתחילה מגיל הלידה ונמשכים לאורך השנים. לכל שלב בהתפתחות ישנו ביטוי בהתנהגות מינית. גיל הילדות מתאפיין בסקרנות וגיל הבגרות מתאפיין עוררות מינית. להלן שלבי ההתפתחות המינית על פי גילאים: גיל 0-2 – גיל הינקות מתאפיין במגע בגופם, התגובה של הסביבה היא המשפיעה על המשך או הפסקת פעולה זו. גיל 3-2 – ילדות מוקדמת מתאפיינת בחינוך לניקיון, שליטה בשרירים ושימוש בסוגרים. מתאפיין גם בסקרנות בנוגע לאברי המין של עצמם וחבריהם, ישנה אף

תחושת הנאה ממגע באברי המין, ועל כן האוננות נפוצה. גיל 3-4 – ילדות גיל הגן מתאפיין בהמשך החקירה המינית וסקרנות סביב צורת ההשתנה. בגיל זה מתחילים לשחק משחקי מגע וחקיקי של מבוגרים כגון אמא ואבא, רופא וחולה וכדומה. גיל זה מתאפיין גם בגילוי הזהות המגדרית. גיל 4-5 – ילדות גיל הגן מתאפיין גילוי מה מותר ומה אסור לעשות בפרהסיה. קיימת תופעת גירוי עצמי במהלך פעילויות. מתחילה התעניינות בנושא - איך באים ילדים לעולם. גיל 6-8 – ילדות ביה"ס מתאפיין בחברות בין בנים ובנות על פי חלוקה מגדרית, מתאפיין בסקרנות, בדיקה, הצצות באברי המין השני. גיל 9-12 – טרום התבגרות מתאפיין במודעות גוברת להופעה החיצונית, מתאפיין גם בשינוי הגוף הקשורים בהתבגרות מינית. מופיע הוסת אצל חלק מהבנות. ישנה התעניינות בשינוי הגוף. לעיתים קיימת התנסות מינית ראשונית של נגיעות, חיבוקים ונשיקות, לעיתים בין חברים בני אותו מין. מתגברת ההתעניינות והסקרנות במיניות, חיפוש אחר מידע כתוב בנושא. התעניינות בתמונות פורנוגרפיות. גיל 12-18 – התבגרות מתאפינת בתופעת קרי לילה בקרב רוב הבנים, הופעה של פנטזיות מיניות, אוננות בקרב שני המינים, חרדה לגבי דימוי הגוף, שינויי מצב רוח, נטייה להזדהות עם קבוצת השווים ובמקביל רצון לפתח זהות שונה, גיבוש הזהות המינית, ניסיון ליצירת חברויות וקשרים מיניים לקראת יצירת אינטימיות. פחות ממחצית בני הנוער חווים התנסות מינית מלאה (ידיד, 2014).

זהות מינית מושפעת מהבנייה חברתית העוסקת בזהות ובקשרים עם קהילה, חיי חברה בעלי אופי מסוים. ההנחה כי כוח ההבניה החברתית והציפייה להטרסקסואליות, המקובלת בחברה, עשויה לעצור התפתחות תודעת הבשלה לזהות מינית (אשר, 2009).

לעומת זאת, זהות מגדרית אמורה להתייחס לזיהוי ביולוגי. היא מתגבשת בדרך כלל בשלוש שנים הראשונות לחיים. הומוסקסואלים מדברים על בלבול זמני. בלבול בתפקידי מגדר חברתיים נפוץ יותר בקרב הומוסקסואלים שסובלים מקונפלקטים סביב קונפורמיות להתנהגות מגדרית. סטריאוטיפית הזכות לאישור חברתי ומסמנות אדם כנשי או כגברי בחברה (רובנשטיין, 2011). הסוציאליזציה מערבת עמדות חברתיות של מיתולוגיה וגינוי, דבר שמאפיין עמדות חברתיות כלפי הומוסקסואלים. תכנים הומופובים מופנמים הופכים להיות היבט של האני ופועלים הפנמה מודעת ולא מודעת. הדבר משפיע על עיצוב הזהות. על הערכה עצמית ועל יחסי האובייקט. הפנמות אלה נלוות גם לתפקוד האני העליון דבר שתורם לתחושת אשמה והענשה פנימית בקרב גברים הומוסקסואלים (אשר, 2009).

מרסייה (Marcia, 1980) מגדיר מונחים של זהויות מגדר מגוונות :

מין – מונח שמתייחס למאפיינים של זכריות ונקביות. הגנים והכרומוזומים שנקבעים ע"י המין, הורמונים, איברי רבייה פנימיים וחיצוניים.

מגדר – מאפיינים פסיכולוגיים או התנהגותיים הקשורים עם זכרים ונקבות : פעילויות, תחומי עניין, מאפיינים אישיים וחברתיים, יחסים וסגנונות תקשורת מילויים וערכים הקשורים למגדר.

זהות מגדר- תחושת השייכות לין מסויים המתפתחת מילדות. תחילה כהבחנה בין זכר לנקבה ובהמשך כזיהוי המגדר העצמי.

תפקיד מגדרי – התנהגויות, גישות ותכונות אישיות שהחברה מציינת כגבריות וכנשיות .

נטייה מינית – תגובת האדם לאובייקט המשיכה המינית , שמתאימה לפי מגדר האדם שאליו הוא נמשך .

ביטוי מגדרי – האופן בו הזהות המגדרית מוחצנת כלפי הסביבה.

באשר לזהות מינית במחקרים של אליסון (Eliason, 1995) היא מוצאת ארבעה שלבי התפתחות זהות מינית :

1. אין תפיסה ברורה של זהות מינית :אין חקירה ואין בחירה.
2. קבלת המוכתב והמצופה מצד החברה (ההנחה כי כולם הטרוסקואלים).
3. חקירה וחיפוש אחר זהות ללא התחייבות או בחירה סופית .
4. התחייבות מודעת ובשלה לבחירת זהות מינית מסוימת .

בממצאי המחקרים של אליסון (Eliason, 1995) עולה כי רוב האנשים אינם עוברים ארבע שלבי ההתפתחות הזהות המינית , אלא אינם עוברים את השלב השני . כמו כן , מצאה החוקרת, כי תפיסת עצמי לא בשלה מלווה בתפיסות סטריאוטיפיות לגבי זהויות מיניות שונות. שמאי (2012) מציין ארבעה שלבים של גיבוש זהות מינית הומוסקסואלית. בשלב הראשון אין תחושת אחריות מוקדמת לתחומי עניין ולהתנהגות מגדרית. אין קשר למיניות. בגיל ההתבגרות מתחיל השלב השני ובו בלבול זהות הכולל ערעור החוויה הפנימית של ההטרוסקסואליות לנוכח תחושה והתנהגות המזוהה עם הומוסקסואליות. בשלב זה, עלולה להיות הכחשה או חיקוי מוגזם של תפקידים מגדריים לאור החרדה הרבה. השלב השלישי כולל את קבלת הזהות . בשלב זה קיים חיפוש מפגש ואף קשר עם אנשים דומים, אשר מפחית את תחושת הבדידות ומתחילה להיווצר תחושת שייכות לקהילה. נדמה כי בשלב זה, ככל שמקורות התמיכה רחבים יותר, כך ההתמודדות עם תהליך ה"יציאה מהארון" טובה יותר . השלב הרביעי והאחרון - מצב של קבלת מחויבות וגאווה בזהות , כאשר הלהט"ביות נתפסת כחלק מהותי בזהות העצמית של הפרט . בשלב זה הנטייה המינית הופכת פחות מרכזית בהווה וחיבור בין חלקי זהות שונים מאפשרים חיות חיים שלמים ומספקים . כמו-כן , מתאפשר קיום קשרים זוגיים משמעותיים ובכלל קיים רצון להיות גלויים לגבי הנטייה המינית בהקשרים חברתיים שונים (שמאי , 2012). העדפה מינית קשורה גם להעדפת הפרט בעת בחירת בן/בת זוג לקיום יחסי מין ולא דווקא משקפת תמיד את הזהות המינית (Zachery & Bradley,1995). בהקשר זה , סבין ויליאמס , (Savin – Williams ,2001) טען כי אוריינטציה מינית היא אמת ביולוגית או אמת פסיכולוגית , ואילו זהות מינית היא הבניה חברתית שנובעת מהקשר ההיסטורי והתרבותי של הפרט , כך שהחברה מתייחסת להומוסקסואליות רק בהקשר להעדפה המינית של הפרט.

הומוסקסואליות וגיבוש הזהות המינית

המושג זהות הוא תוצר התפתחותו של היחיד כחלק בלתי נפרד מהחברה , וכך גם הזהות ההומוסקסואלית . תהליך הגיבוש הזהות המינית ייחודי ושונה מאדם לאדם , ומושפע מאישיות המתבגר, סביבתו הקרובה והרקע התרבותי שבו הוא חי. כפי שמדגישה נצר (2005), זהות

הומואית אינה קשורה רק להתפתחות המינית או להתפתחות האישיותית אלא גם לסוג התרבות שהוא בוחר לצרוך, לדמויות שעמן מזדהה, לאירועים שמתווים את חייו ולתחושת הנבדלות מקולקטיב אחד והשייכות לקולקטיב אחר. התנהגות מינית ומיניות הן חברתיות במהותן. ערכים סוציו-תרבותיים מגדירים מהי מיניות, וכן את המטרות שאותן היא משרתת, את אופני הביטוי שלה ומה המשמעות של "להיות מיני" (Trolden, 1993). מחקרים הראו כי תחילת התפתחות הנטייה המינית חלה בגיל הילדות – על סף גיל ההתבגרות, וכי רוב ההומוסקסואלים והלסביות מגיעים להשלמה עם נטייתם המינית עד שנות העשרים לחייהם (Floyd & Stein, 2002). מחקרים מועטים התמקדו בבני נוער באוכלוסיית מחקר בנושא גיבוש הנטייה המינית שלהם (Savin & Williams, 2001). מחקרים אלה זיהו אבני דרך משמעותיות בהתפתחות הנטייה המינית: הכרה ראשונית בקיומה של משיכה כלפי אותו המין, קיום יחסי מין עם בן אותו מין, חשיפת הנטייה המינית לאחרים, חשיפת הנטייה המינית להורים. מחקרים אלה אף ניסו לבחון את הגילאים בהם באים לדי ביטוי שלבים אלה בקרב נוער הומו-לסבי, וכן את ההשפעות הסביבתיות והחברתיות על זמן התרחשותם של שלבים אלה (שילה, 2008). המחקרים הראו כי הכרה ראשונית לקיומה של משיכה כלפי בן אותו המין מתרחשת בגיל 20 בממוצע. יחסי מין ראשוניים עם בן \ בת מאותו המין מתקיימים בגיל 16 בממוצע. בני נוער חושפים את נטייתם המינית לחברים אחרי גיל 17 בממוצע ולאחד ההורים בגיל 18 בממוצע (שם). ממצאי מחקר של מכון קינסי, בשנת 2000 הראו כי בקרב מתבגרים מתלבטים, החשים משיכה הן לבני מינם והן לבני המין השני, קיימת התייבבות בנוגע לזהות המינית, בתקופת הבגרות. קבוצת הביקורת ההטרנסקסואלית לא דיווחה כמעט מעולם על התלבטות כזו של שינוי דפוסי המשיכה המינית (המרסמית, 2000).

בעשור החולף הציעו מספר חוקרים מודלים תיאורטיים המנסים לתאר את תהליך גיבוש הזהות ההומוסקסואלית (שילה, 2008). חוקרים אלה שהתבססו על התיאוריה ההתפתחותית, ניסו לזהות מספר שלבים המתחילים מנקודה בה האדם חש הטרנסקסואל ועד לקבלת הנטייה המינית כחלק אינטגרלי מחייו (שם). התיאוריות ההתפתחותיות המיוצגות בעבודותיהם של אריקסון (Erickson, 1968) ופיאזה (Piaget, 1968), מניחות כי התפתחות האדם מונעת מצורך פנימי להתקדם לעבר שלמות אישית הכוללת מודעות עצמית ומימוש אינטראקציה עם הסובבים אותו (שם). בדומה למודל השלבים של אריקסון, החלו החוקרים בתחום הנטייה המינית להציג מודלים התפתחותיים אשר בהם שלבים אחדים, כאשר בכל שלב קונפליקט בזהות האישית, ופתרונו מוביל להתקדמות לשלב הבא (Cass, 1979). מודל השלבים לגיבוש נטייה מינית המצוטט ביותר הוא זה של הפסיכולוגית קאס (Cass, 1979, 1984) שהוצע לראשונה בשנות השבעים והמשיך להתפתח גם בשנים שלאחר מכן מודל זה מתייחס לתהליך הפסיכולוגי המאפיין את שלבי גיבוש הזהות. המודל מורכב משישה שלבים המתחילים מהנקודה שבה לאינדיבידואל יש תפיסה עצמית כהטרנסקסואל, ונקודה מסוימת של חייו חל שינוי. הדבר יכול לקרות בשלבים שונים של ההתפתחות, ובכל שלב נוקט הפרט באסטרטגיות שונות. כאשר אלה מצליחות, סביר שהאדם יסיים את התפתחות זהותו המינית. להלן אמנה את השלבים שמציעה קאס (Cass, 1979, 1984):

בלבול זהות – שלב בו מתחיל המתבגר לזהות בעצמו קווים הומוסקסואליים אך הזהות עדיין נתפסת כהטרסקסואלית. פער זה יוצר בלבול אשר מביא לשימוש מוגבר במנגנוני הגנה כהכחשה, הדחקה והיפוך תגובה.

השוואת זהויות – בשלב זה המתבגר מתחיל להכיר בנטייתו ההומוסקסואלית, אך מתאבל על זהותו ההטרסקסואלית. המתבגר חווה תחושת בדידות וחשש מתגובת הסביבה.

סובלנות בזהות – שלב בו הפרט מכיר בזהותו ההומואית ובצרכים החברתיים והמיניים הנובעים ממנה. בשלב זה פוחת העיסוק בהסתרה, ומרבית האנרגיה מושקעת בניסיון להתקרב לקהילה הומוסקסואלית.

קבלת הזהות – בשלב זה המתבגר מקבל לחלוטין את נטייתו המינית, הוא מעורה בקהילה ההומוסקסואלית ומזדהה עם דמויות הומוסקסואליות משמעותיות בחייו.

גאווה בזהות – שלב של קבלת הזהות והכעס שמעוררות תגובות הומופוביות מביאות להזדהות רבה עם הקהילה ההומוסקסואלית. כאשר הסביבה ההטרסקסואלית מגיבה באופן שלילי, מתעוררות תחושות תסכול וניכור המניעות לעיתים לפעילות חברתית מוגברת. כאשר תגובות הסביבה חיוביות עובר המתבגר לשלב האחרון:

סינתזה בזהות – בשלב זה זונח המתבגר את ההפרדה הדיכוטומית בין הטרסקסואלים להומוסקסואלים ומצליח ליהנות מקשרים בין-אישיים ללא קשר לנטייה המינית, וההומוסקסואליות נתפסת כחלק מהזהות העצמית. בעשור האחרון נעשו ניסיונות אחדים להרחיב ולגבש הבנה תיאורטית אודות התפתחות הנטייה המינית על-ידי הוספת ממדים חברתיים המשפיעים על התפתחות הנטייה המינית לאלו האישיים (שילה, 2008).

החוקרים אליזור וזיו (Elizur & Ziv, 2001) מציעים מודל הבוחן את התפתחות הנטייה המינית המבוסס על שלוש משימות זהות מרכזיות הקשורות להתפתחות הנטייה המינית: הגדרה עצמית, קבלה עצמית וחשיפה. כל משימה היא תהליך / רצף הקשור להיבט החברתי. גם אלדרסון (Alderson, 2003) מציע מודל תיאורטי לגיבוש נטייה מינית, על – פי התיאוריה האקולוגית. מודל זה מניח כי קיימים מספר מימדים סביבתיים המשפיעים על התפתחות הנטייה מינית: (1) הורים ומשפחה, (2) תרבות ודת, (3) חברה ועמדותיה, (4) חברים וקשרים חברתיים. בדומה לאליצור ועמיתיו (Elizur & Ziv, 2001) אלדרסון (Alderson, 2003), מניח כי קיימות שלוש תקופות משמעותיות בהתפתחות הנטייה המינית: לפני ה"יציאה מהארון", במהלך ה"יציאה מהארון" ואחרי ה"יציאה מהארון". בכל אחד משלבים אלה המימדים הסביבתיים משפיעים על התפתחות הזהות המינית ועל גיבושה. ממתאי המחקרים עולה כי ככל שעמדות החברה, המשפחה והחברים כלפי ההומוסקסואליות, וככל שלאדם יש קשרים חברתיים רחבים עם הומואים ולסביות אחרים – כך יקל עליו להשלים את תהליך גיבוש הנטייה המינית ולהרגיש שלמות עצמית ותחושת רווחה אישית (שילה, 2008).

הגדרת המושג הומוסקסואליות

המונח הומוסקסואל הוטבע ב-1869 על ידי הסופר ההונגרי קרטבני ומשמעותו " בעל נטייה מינית אל בן מינו ", לעומת המונח הטרסקסואל המציין מי שנמשך אל המין האחר (רוס, 1995). מאז

חוקרים רבים מתחבטים בשאלה של הגדרת הנטייה המינית ותוהים האם מדובר במהות אוניברסאלית או שמא בהבניה חברתית (Horowitz & Newcomb, 2001).

קיימות הגדרות רבות למושג הומוסקסואליות וכולן הינן פרי תקופתן ותוצר ההקשרים בתוכם הן נוצרו והתפתחו. טרוידן (Trolden, 1993) הגדיר את ההומוסקסואל והלסבית כמי שבחרו בבן/בת אותו המין לסיפוק הצרכים הרגשיים והמיניים. לעומתו צ'אנג וקאטאימה (Chung & Katayama, 1996) הציעו מודל המשגתי מורכב יותר להגדרת הנטייה המינית, לפיו היא מורכבת מארבעה ממדים: (1) התנהגות חברתית – קשרים חברתיים ואורח חיים, (2) התנהגות מינית – פעילות מינית פיזית, (3) העדפה רגשית- רגשות והעדפות פיזית/מינית, (4) משיכה מינית ופנטזיות אירוטיות.

המונח הומוסקסואליות הופיע לראשונה בגרמניה בשנת 1869 באיגרת של ההגמון הגרמני והתייחס ליחסי סדום בין שני גברים. בסוף המאה ה-17 הקהילה הרפואית התייחסה אל ההומוסקסואליות כחולי, בנוסף להיותה חטא דתי. עד המאה ה-20 הדיעה שרווחה בציבור ובקרב אנשי טיפול כי הומוסקסואליות היא מחלה נפשית. בשנת 1948 נערך מחקר ונמצא כי 37% מבין אלפי הנחקרים דיווחו על התנסות מינית הומוסקסואלית לפחות פעם אחת במהלך חייהם. הדבר הפתיע משום שהתופעה נתפסה כסטייה. לכן החלו לראות בנטייה המינית כאל רצף שבשתי הקצוות נמצאים הטרוסקסואלים והומוסקסואלים. האדם יכול להיות בנקודות שונות ברצף זה בזמנים שונים במהלך חייו. בשנת 1973 החליט איגוד הפסיכיאטרים האמריקאי להוציא את ההומוסקסואליות מקובץ האבחנות הפסיכיאטריות, ומאז אינה נחשבת עוד הפרעה נפשית (שילה, 2007). מתוך הסקירה הספרותית עולה כי המונח הומוסקסואליות מתייחס לקיום יחסי מין עם בן/בת אותו המין. אנשים בעלי קשרים אישיים וזוגיים אלה מכונים "הומו" (גבר עם גבר), "לסביות" (אישה עם אישה) או "ביסקסואל" (מקיים יחסי מין עם שני מינים). באנגלית משתמשים במונח Gay ואילו בעברית אומץ המונח "הומו" למי שמקיים יחסי מין בין שני גברים או בין שתי נשים. שלושת הדתות, יהדות, נצרות ואסלם מתייחסות למשכב זכר כחטא (שילה, 2007).

תיאוריות שונות המתייחסות להתפתחות הנטייה ההומוסקסואלית

קיימות גישות שונות במדעי החברה והחיים המסבירות את מקור הנטייה ההומוסקסואלית: גישה מהותנית – הטוענת כי הומוסקסואליות מולדת. מחקרים מצביעים על גנים ספיציפיים, הקשורים לנטייה הומוסקסואלית בגברים (שילה, 2007).

השפעות בשלב העוברי – לפי חלק מהמחקרים, נטייה הומוסקסואלית קשורה לסביבה ההורמונאלית שחווה העובר במשך ההיריון (גרוס, זיו, 2003).

גישת ההבניה החברתית – הגדרות של מגדר ונטייה מינית יכולות להיות מגוונות ושונות והן תלויות בתרבות: אין טעם לבחון את מקור הנטייה אלא לבחון איך החברה והתרבות מתייחסים ומבינים אותו (שילה, 2007). גישה זו מבינה את הזהות המינית כתוצר של תהליך המורכב מאינטראקציה בין תוויות חברתיות והזדהות עצמית. הזדהות הומו/לסבית אינה הכרה בנטייה קיימת ולא הפנמה של קטגוריה חברתית, אלא תולדה של משא ומתן של היחיד עם קטגוריה שהחברה כופה עליו (גרוס, זיו, 2003).

לטענת חוקרים, העיקרון החברתי המארגן את פרקטיקות הכוח, יוצר חלוקה מגדרית בינארית אישה/גבר, הוא האיסור החברתי על הומוסקסואליות והניסיון המתמיד של התרבות להסדיר מיניות בגבולות ההטרסקסואליות. רצון החברה להשתיק ולהשכיח התנהגויות מבני תשוקה והזדהויות מיניות, בתרבות שבה ההטרסקסואליות היא המקובלת (באטלר, 2007).

שלב התפתחותי בו התקשורת ההומוסקסואלית היא חלק מההתקשרות להורה בן אותו מין אסורה בחברה. באטלר (2007), טוענת שהתקשורת זו תהפוך לממד אישי מלנכולי בלב הזהות ההטרסקסואלית. היא מאמצת את עיקרי התפיסה של פרויד וטוענת כי אותו קשר ראשוני הומוסקסואלי יימחק במציאות, אך יופנם ויהפוך לחלק מהמבנה האישי. מבנה זה הוא תוצאה של איסור חברתי על הומוסקסואליות, המוליד סימפטומים תרבותיים שאנו מכנים נשיות וגבריות, וזוהי הזהות של הפרט.

מחקרים שנערכו בקרב נוער הומו לסבי מוצאים כי הכרה ראשונית לקיום המשיכה כלפי אותו המין מתרחשת בגיל 10, יחסי מין ראשוניים עם בן/בת מאותו מין מתקיימים בגיל 14 בממוצע, וחשיפתם את הנטייה המינית לאדם אחר בגיל 17 ולהורים בגיל 18 (שילה, 2007). לאחרונה נמצא כי גיל הנוער המגדיר עצמו כבעל נטייה חד מינית הולך ויורד. הסיבות לכך: התפתחות פיזיולוגית מינית מתרחשת בגיל צעיר יותר מבעבר, השפעות התקשורת והחשיפה לנושא הנטייה הימנית, וכיום, הצורך בהגדרה דיכוטומית הולך ויורד (שילה, 2007).

התיאוריה הקווירית

התיאוריה הקווירית מערערת על טבעיות החלוקה הטרסקסואליות/הומוסקסואליות, ועל הטבעיות של כל אחת מהגדרות אלו בנפרד ומצביעה על קיומו של קשר משולש מין-מגדר – מיניות, שנתפס כקשר טבעי: מהעובדה הביולוגית של המין שלנו, נובעת לכאורה באופן טבעי, זהות מגדרית שתואמת את המין הביולוגי, ושממנה נובעת, לכאורה באופן טבעי מיניות שביסודה תשוקה לבן המין השני. המהלך הקווירי משמעו ערעור והפרה של סדר זה ושל טבעיותו המדומה במקומות שונים לאורך הציר מין – מגדר-מיניות (קדר, זיו, קנר, 2003). בהקשר זה טוענת באטלר (2007) כי תיוג של מימד כלשהו של אנושיות כטבעי וכנתון, הוא אינו נכון. מדובר בכוח מסויים במצטייר כ"טבעי" וכ"אמת", כלשהי ובאמצעות זה יוצר מצב בו כל דבר אחר אינו טבעי ואינו האמת. באופן זה הופך הכוח לטבע, ולפיכך לגורל. כך, בעיני הכח השולט בחברה, ההטרסקסואליות (הכוח) הינה הדבר הטבעי והאמת, וההומוסקסואליות נחשבת כנגד הטבע. גישה זו, בניגוד לגישת הקהילה ההומו – לסבית של שנות ה-90, גורסת כי יש לערער על הסדר הקיים, לא להשתלב בו או לנסות להידמות אליו (התבוללות / הורמליזציה) ולעמוד דווקא על השוני ולא על הדמיון. הנוסף, השימוש במושג קוויר, מייצג את הרעיון של הסתכלות ביקורתית, מפרקת, על שאלת המיניות, ברוח עבודתו של פוקו.

מקורו של המונח "קוויר" הוא מגוון. במקור, קוויר הוא כינוי גנאי והמטת קלון על הסובייקט ומכוון לכל חריג – הומואים, לסביות, טרנסג'נדרים, ביסקסואלים וכל "סטייה" אחרת (קדר, זיו & קנר, 2003; באטלר, 2007). "קוויר" שאב את כוחותיו בדיוק מאותו מקום אשר מיקם אותו בזיקה לאשמה, לפתולוגיזציה, להטחת עלבון. באמצעות המקום הזה, נוצר במהלך הזמן קשר חברתי עמוק מאוד אשר חיבר בין חברי המיעוט, ההומואים והלסביות וקושר אותם כאילו

דיברו בקול אחד לאורך כל הזמנים (באטלר, 2007). התיאוריה קווירית צמחה בשנות ה-90 של המאה הקודמת, היא חלק מקבוצת תיאוריות חברתיות פוסט מודרניות. תיאוריה קווירית מערערת את הדרך בה החברה תופסת את הגדרת המיניות בה. היא מזמינה לבחון את ההשפעות החברתיות שהביאו לידי כך שנראה הומוסקסואליות, הטרוסקסואליות, גבריות ונשיות כמונחים דיכוטומיים (שילה, 2007).

באטלר (2007) מצינת כי המונח קוויר מזמין לדיון את מעמדם של כוחות מתנגדים המושכים לכיוונים מנוגדים של יציבות ושינוי. בעבר תפקד המונח קוויר כפרקטיקה לשונית אחת שמטרתה המטת קלון על הסובייקט. קוויר בזיקה של אשמה, לפתולוגיזציה, להטחת עלבון (באטלר, 2007). התפיסה של מגדר משתנה ומתפתחת בחברה המודרנית. כיום מתהווים דגים מגוונים יותר לגבריות ולנשיות. זהו תהליך ממושך, ולכן יהיו לא מעט אנשים הנאחזים בתפיסות מסורתיות ובהם גם אנשי חינוך (באטלר, 2007).

ה"יציאה מהארון" והומופוביה

"יציאה מהארון" זהו מונח המתאר את חשיפת הנטייה המינית של האדם ההומו/לסבי / ביסקסואל. "יציאה מהארון" מאפיינת שלבים מאוחרים של גיבוש זהות עצמית. אדם חש ברצון לשתף אחרים בעובר עליו ולקבל אהדה וקבלה אודות זהותו. זהו צעד חשוב וחיובי ואף חיוני בשביל גיבוש הנטייה המינית. מתייחסים לאנשים שלא יצאו מהארון כלא עברו את ל הצעדים ההכרחיים והמחויבים לשם מימוש עצמי ותחושת נוחות ושלמות (שילה, 2007).

הומופוביה מוגדרת כהתנהגות של סלידה או שנאה כלפי הומוסקסואלים, המלווים בדעות קדומות תרבותיות ואישיות כנגד קבוצה זו (Sullivan, 2003). המונח הוטבע בשנות ה-70 במאה הקודמת, והסיומת פוביה מעידה כי מדובר בחרדה פסיכולוגית לא הגיונית (שילה, 2007).

הומופוביה מופנמת, כוללת תגובות והתנהגויות שליליות של הומוסקסואלים כלפי עצמם, והיא פועל יוצא להפנמת עמדות ורגשות שליליים כלפי התנהגות הומוסקסואלית, משמעותה, עוינות כלפי הומוסקסואליות וכלפי העצמי (רובינשטיין, 2011).

התנהגות הומופובית באה לידי ביטוי באפליה מוסדית – ציבורית, במציאת מקומות מגורים, ביחס מפלא בצבא, ובאי הכרה בזוגיות החד מינית ובהורות חד מינית. כמו כן, תוקפנות ואלימות מילולית ואף אלימות פיזית כלפי אנשי הקהילה ההומו – לסבית (Herek, 1991).

מחקרים מראים כי אנשים דתיים, שמרנים, וכאלה שאינם מכירים אישית הומואים או לסביות ואנשים הגרים בפריפריה, נמצאו כבעלי עמדות שליליות יותר כלפי הומואים ולסביות. בנוסף, לגברים עמדות שליליות יותר כלפי הומוסקסואליות מאשר לנשים (שילה, 2007).

נווה (2012), במאמרו " להוציא את הפרטיות מהארון", מציג את חוסר השוויון כלפי הקהילה ההומו- לסבית, על ידי הצגת התנגדות לקיום מצעד הגאווה בירושלים בשנת 2006. לטענתו, היחס הבוטה כלפי אנשי הקהילה ההומו-לסבית מבליט כי החברה משייכת לה מעשים מיניים בציבור, למרות שלא נעשה בו כלל מעשים מיניים, אלא רק הצהרה אודות הנטייה המינית. למעשה, זוהי אותה הצהרה שההטרוסקסואלים מכריזים בפומבי כאשר הם מביעים אהבה, ומשיכה במרחב הציבורי, ומכריזים על מצבם המשפחתי בכל מפגש בירוקראטי. בעוד החצנת

המיניות ההטרסקסואלית נתפסת כטבעית וציבורית, החצנת הקהילה ההומו- לסבית נתפסת כבוטה ופוגענית. כך ניתן לראות כי הגנה על התחום הפרטי לא תמיד נועדה להגן על עולמו הפרטי של האדם, אלא לשמור על דברים מסוימים מחוץ לזירה הציבורית.

הקושי העיקרי איתו מתמודד אדם בעל נטייה חד מינית, נובע מיחס החברה כלפיו והאפליה על רקע נטייתו המינית, והזהות המגדרית המונעת ממנו, לחיות חיים מלאים ומספקים (שילה, 2007).

פרסום נטייה מינית של דמות ציבורית בניגוד לרצונה נקראת "אאוטינג". התומכים בפעולה זו, טוענים, כי מדובר באמצעי מאבק, כנגד הדיכוי והאלימות. לטענתם, כל עוד הקהילה ההומו- לסבית מצויים ב"ארון", לא יכול להיות שינוי בתפיסות חברתיות וההתעלמות מבעיותיהם תימשך. המתנגדים לפעולה זו, לא רואים בכך הצדקה לפגוע בקורבן ספציפי. לדידם, ניתן לקדם מטרות באמצעים פחות פוגעניים (נווה, 2012).

ה"ארון" הוא המבנה המגדיר של הדיכוי ההומו לסבי במאה הנוכחית. דימוי הארון סימפטומטי להומופוביה, באופן שאין לו מקבילה במשטרי דיכוי אחרים. יציאה מהארון יכולה להביא לחשיפת חוסר הידיעה כבורות, בעלת מרחב אפיסטמי כבד משקל מלא משמעות. תהליך חשיפת עצמי כהומוסקסואל, עשוי להעלות שאלות של סמכות והוכחות (את/ה בטוח/ה? אולי זה ישתנה עם הזמן?). שאלות אלה מעצימות את בעייתיות הזהות ההומוסקסואלית. ההתנגדות לזהות זו והסמכות לגבי הגדרת הזהות ההומוסקסואלית מרוחקת מן הסובייקט ההומוסקסואלי עצמו (קוסופסקי, 2010).

לעיתים תהליך ה"יציאה מהארון" מהווה התגבשות של אינטואיציות ואמונות, שהיו כבר באוויר זה מכבר, והם ביססו מעגלי כוח של בוז שקט, סחיטה שקטה או שותפות שקטה לדבר עבירה (שם). החיים בתוך הארון ולפיכך גם היציאה ממנו אינם הרמטיים, בחברה הומופובית, יוצאים מהארון להורים או לבני זוג, מודעים לאפשרות של פגיעה קשה בשני הצדדים, משום שזהותו הארוטית של מקבל הבשורה עשויה להיות מושפעת מן החשיפה ולהתערער בעקבותיה (קוסופסקי, 2010).

השינויים המהירים בעידן הפוסט מודרני ובמציאות של מגוון סגנונות משפחתיים והורות, יוצרים קשיים בקרב – הורים, בקרב מעגלי התמיכה החברתית (כמו משפחה מורחבת), וכן בקרב אנשי הטיפול (שמאי, 2012).

מודל אקולוגי לגיבוש הזהות ההומו- לסבית, טוען שמימוש עצמי מתרחש כשיש התאמה טובה דיה, בין הסביבה לבין העצמי. העמדות והגישות המשפחתיות וההוריות כלפי הנער/ה ישפיעו על איך הם יתפסו את עצמם ואת התנהגותם. כמו כן, קיימת השפעה לערכים תרבותיים ודתיים, (גודקאר, 2009). לכן, בפרק הבא אעסוק בנושא ההורות לילדים הומוסקסואליים.

הורות לילדים הומוסקסואלים

תגובת ההורים

עבור בני נוער, הורים ומסגרת משפחתית מהווים מקום לשייכות ולתמיכה ולהתפתחות. למרות פיתוח העצמאות, בני נוער עדיין זקוקים לעזרת הוריהם ומשפחתם, הן מבחינה רגשית והן

מבחינה כלכלית . לכן נמצא כי בני נוער מעדיפים לספר קודם לחבריהם , ורק אחר כך להוריהם , בעיקר לאם . הקשר עם ההורים והחשש מפני תגובתם מעסיקים את הנוער ההומו – לסבי המגיע לקבוצות תמיכה וסיוע. מחקרים מראים כי 43%-19% מבני נוער ששיתפו את הוריהם והני משפחתם , חשופים להתעללות מילולית ופיזית מקרב בני משפחתם (שילה , 2007) .

הורים מצפים מילדיהם שיגדלו בריאים , יקיימו משפחות , ילדו ילדים ויגרמו להם לגאווה. הידיעה של ההורה כי הבן /הבת בעלי נטייה חד מינית , גורמת להלם ראשוני . תגובת הלב יכולה להתבטא באמירות או במעשים והיא זו שמפחידה את הנער/ה. תגובת ההורים הראשונית משמעותית להמשך הקשר המשפחתי. במחקרים בשנים האחרונות , נמצא כי שני שליש מההורים הגיבו בהלם אודות הגילוי . רובם מופתעים ולא יודעים איך להתייחס. יתרה מכך , מעולם לא נתקלו בסוג קושי כזה , ואין להם את הכלים להתמודד עם המציאות החדשה (שילה , 2007). הורים המביעים תמיכה גלויה בפועל , גם הם עשויים לחוות מבוכה , דאגה ועצב , והאשמה עצמית. רבים דיווחו כי נקודת החשיפה , כי נטיית ילדם חד מינית , היה רגע מכונן בהתנסותם כהורים (Saltzburg , 2007) . הורים שקועים במחשבות ודאגות קטסטרופאליות על כך שילדם יהיה בודד , יסבול ממצוקה ממושכת , יחווה עוינות , נידוי חברתי , סילוק ממסגרות אליה הוא משוייך , וחוסר יכולת למצוא עבודה (Beeler & Diprova , 1999) . הורים עשויים לחוש כי ילדם מ "זן אחר" , בעל צרכים לא מוכרים ושלא נתונים להבנה . קיימים כעס , ותחושה שהילד "בוחר להיות הומוסקסואל" ולא עושה מספיק כדי להיות ביחסים הטרסקסואלים . קיימים תסכול ואכזבה מהילד שגידלו . הוא נתפש כמורד הורים ועושה להם דווקא . חלקם מרגישים רגשות אשמה על חלקם בבחירתו להיות הומוסקסואל (Lasala , 2007).

הורים יכולים להעניק תמיכה אחד לשני בתהליך הגילוי . לעיתים נוצרים חיכוכים הנובעים מהבדלי גישות ותפיסות . לעיתים אחד ההורים שותף לסוד ומתבקש לא לספר להורה השני. יש מצבים בהם ההורה עצמו מבקש מהילד לשמור את הגילוי בסוד . עם הגילוי ההורה שלא היה שותף עלול להרגיש דחוי , נטוש ואף נבגד מצד בן הזוג ומצד הילד (מזרחי , 2001) .

מזרחי (2001) מציין כי , לאחר הגילוי ההורים עוברים תהליך ארוך אשר בסופו הם לומדים לקבל את ילדיהם והנטייה המינית שלהם. מחקרים מראים כי רק חלק מההורים עוברים את כל התהליך עד סופו ומגיעים לשלב הקבלה . הגילוי עשוי לגרום למשבר משפחתי , וההתמודדות משקפת את היכולת של המשפחה להתמודד עם משברים ולא רק בנושא זה . להלן השלבים שאותם עוברים ההורים כשלבי התמודדות עם יציאתו של בנם /בתם מהארון (מזרחי , 2011) :

1. שלב ההכחשה והבידוד : הורים שאף מבינים את המצב , יתעלמו ממידע בתקווה שזה יעבור. אם החשיפה בגיל צעיר , יפרשו זאת כשלב חולף או כחלק ממרד הנעורים. קיימת תחושת בידוד מהסביבה . הם לא יודעים מה לעשות ולמה לצפות . אם החשיפה חלקית (אחד ההורים יודע) , הבידוד מתעצם והקשר עם ההורה שלא יודע נראה בלתי אפשרי.
2. שלב הכעס : הכעס עשוי להתבטא באופן מילולי (עלבונות) , או פיזי (הרחקה מהבית) . הכעס מאפשר חיפוש אשמים חיצוניים , ובכך להשליך את הכעס העצמי על אחרים כדרך התמודדות .
3. שלב ההתחמקות : ההורה מנסה לתקן את ילדו ומנסה לעשות עמו עיסקה . ההורה יכיר לווה בני/בנות המין השני. כמו כן , הרצון של ההורה לשמור את הסוד.

4. שלב הדיכאון: הפניית הכעס כלפי פנים. תחושת אשם שההורה לא ראה את בנו בזמן כדי לעצור את זה. חיפוש אחר גנטיקה ותחושת פגם גנטי, שהם אחראים לו כהורים. תחושת עצב וכאב על כך שילדם יישאר בודד, בעל אורח חיים מיני מסוכן, ללא משפחה וילדים, יחווה דחייה מהחברה ובעיקר יסבול. בשלב זה מתגבשת ההכרה שהילד/ה לא ישתנו, ומתחילים להתמודד עם ההשלכות שיש לנטייה המינית שלהם.
5. שלב הקבלה: מחזיר את האיזון המשפחתי שהופר עם גילוי הנטייה של הנער/ה. ההורה דואג איך לשמר את הקשר עם הבן/הבת. לומדים את הנושא ומקבלים מידע אודות הומוסקסואליות, משתתפים בקבוצות תמיכה ומסתייעים באנשי מקצוע שעוזרים להורה לעבד את התחושות והרגשות.

תמיכת ההורים

לטענת חוקרים, קבלה ההורה את זהותו המינית של בנו/ביתו יכולה להיות חלקית. ההורה לא ינסה לשנות את ילדו, אך אינו מקבל את אורח חייו (שילה, 2007). קשר של הורים לילדיהם מורכב יותר מעיבוד אבל שחווים שאדם נפטר. השלבים מעורבים, דבר שיוצר בלבול וסערת רגשות. כמו כן, בשונה מאובדן, הנער/ה לרוב חיים במחיצת ההורים לאחר תהליך הגילוי וה"ציאה מהארון". בתקופה שלפני הציאה מהארון קיימת ירידה ברמות האינטימיות בין ההורים לילדיהם ויש תחושה של ריחוק שנובעת מפחד מהתגובות ובצורך לשמור את הסוד. ה"ציאה מהארון" מקלה הן על היוצא/ת מהארון והן על ההורים, מתגברת האינטימיות והקרבה בתוך המשפחה. בנוסף, ההתמודדות יותר קלה עם המידע החדש וקיימת קבלה גבוהה ומהירה של ילדיהם (שם).

תמיכה הורית מפחיתה באופן משמעותי השלכות נפשיות שליליות של חשיפה לדחק על רקע של תיוג שלילי, סטיגמה ואפליה (פרדס, כץ, קובל & בסקי, 2012). נוער שלא מקבל תמיכה הורית ומשפחתית נמצא ברמות גבוהות של דיכאון, סובל מבדידות ואף זה מוביל לשימוש בסמים. בנוסף, ממצאי מחקרים נמצא כי נערים אלה נמצאים ברמת סיכון גבוהה לקיום יחסי מין לא מוגנים. נדמה כי בני הנוער המתבגרים מתבגר עשויים לחשוש מלאכזב את ההורים, ולהכאיב להם או לפגוע בהם. מחשבות כמו "מה יקרה אם יגלו?" – הן מפחידות או מאיימות. מחשבות ותחושות אלה של המתבגר יכולים להיות מקור לטראומטיזציה (Williams, 1994). על פי תיאוריית ההתקשרות, ההורה שאמור לעזור בוויסות הפחדים, להרגיע בזמני משבר ומצוקה, הופך להיות הדמות המפחידה (Mohr, 2008). לטענת חוקרים, קיים קשר מובהק בין הומופוביה מופנמת שיש בה עמדות שליליות כלפי הומוסקסואליות המופנות כלפי העצמי, לבין התקשרות לא בטוחה (Sherry, 2007). להומופוביה מופנמת יש גם השלכות של מערכת היחסים במשפחה, הכך שיוצרת פגיעות מוגברת, הגנתיות, הסתגרות והימנעות משיתוף רגשי (Sherry, 2007).

ממצאי מחקר מראים כי בני נוער הומוסקסואלים אשר זוכים לתמיכה הורית, מסתגלים נפשית טוב יותר, מרגישים מחויבות גדולה יותר לשמור על עצמם ונהנים מהערכה עצמית וממערכות יחסים מספקות יותר מאשר נוער החווה דחייה מצד ההורים. הכרה בקרעים בהתקשרות הנוצרים במשפחה, וכן הבנת השפעת ההומופוביה על מערכת היחסים וזיהוי הלחצים השונים שתורמו לקרעים אלה, יכולים לסלול דרך לאיחוי הקרעים ושיקום האמון (פרדס, קובלסקי & כץ, 2011). נראה כי אחת המוטיבציות ל"ציאה מהארון", היא הרצון לקרב את ההורים ולשמור

איתם על תקשורת פתוחה. השארות בארון על מנת להגן על ההורים, תגבה מחיר מהילד, מההורים, ותפגע במערכת היחסים המשפחתית (Williams; 2001). מחקרים מצביעים על כך, כי חשיפה להורים ולבני המשפחה, היא המשימה הקשה ביותר בעבור המתבגרים ההומוסקסואלים (שילה, 2007).

סוגי התמיכה למשפחות ילדים הומוסקסואלים

חברה הקהילה ההומוסקסואלית ובעיקר בני נוער, העושים את צעדיהם הראשוניים בבניית זהותם המינית, זקוקים לתמיכה ולאוזן קשבת. לרוב אינם מעיזים לעשות זאת מחוץ לחדרם. הם מרגישים הכי בטוחים ויכולים לומר קשה לי. פרויקט מל"צים – מלווים צעירים באינטרנט, בארגון הנוער הגאה "איגי", הוקם למען אלה הזקוקים לעזרה אך חוששים מחשיפה פיזית. פניה בעולם ווירטואלי, היא דרך להכיר ולקבל פניה מהארגון: זמן התיווך ביצירת קשר קטן, והתקשרות משוחררת ממגבלות של שותפות בזמן ובמקום. מידיות התקשורת, מונעת דחיית סיפוקים, מעודדת גילוי ושיתוף. תנאים אלה מאפשרים להופיע ולהעלם במרחבים שונים, בזמנים שונים. גיל ההתבגרות, הנוער מתנתק מהמסגרת המשפחתית ועיקר גיבוש הזהות נעשה מתוך התחברות לקבוצת השווים. התנסות ביצירת קשרים בין-אישיים, זוגיים ומיניים. זהו תהליך קשה יותר לאלה המגלים כי נטייתם המינית שונה משל אחרים. לכן נוער מתוך הקהילה ישאף לחפש בני נוער הדומים לו. לעיתים חוויות שליליות כמו סטריאוטיפים, סטיגמות יעכבו את היכולת לגבש זהות מינית בריאה, דימוי עצמי חיובי ובכך ירחיקו את הנוער מאלה העשויים לעזור להם, ולאפשר להם מודל חיקוי. הבושה המלווה את החוויה מועצמת לנוכח שיח שיפוטי מלא שנאה (ראובני, מלכא & פורגאנג, 2010). בשנת 1988 הוקמה בישראל עמותת תהלי"ה – תמיכת הורים של נוער לסבי והומוסקסואלי. ארבע אימהות הקימו אותה בסיועו של יונתן דנילוביץ, במטרה לספק סיוע ועזרה להורים לילדים הומואים או לסביות. ניתנה תמיכה טלפונית וכן סיוע קבוצתי בקבוצות הורים המתקיימות אחת לחודש בערים הגדולות, ע"י הורים לילדים מהקהילה ההומו-לסבית, ועברו את התהליך ושלבי הקבלה. הורים אלה יכולים להבין את קושי ההורים. בנוסף, העמותה פועלת למען שוויון חברתי להומואים ולסביות, דרך הגברת המודעות לנושא במערכת החינוך, ועדי הורים וגופים ציבוריים שונים (שילה, 2007).

הומוסקסואליות בראייה רב-תרבותית

במחקר על נוער הומו-לסבי בישראל נמצא כי קבלת המשפחה הגרעינית את הנטייה המינית הינה בעלת השפעה גבוהה על הקבלה העצמית של הנערה. כמו כן, התמיכה המשפחתית נמצאה במנבא המשמעותי ביותר לבריאות הנפשית של בני נוער הומו-לסבי (שילה, 2007).

מחקרים מעטים נערכו בקרב הומוסקסואלים ולסביות בישראל, מיעוטם בקרב נוער הומו-לסבי. חלק מן המחקרים הראו כי החוויות אותן חווים הומוסקסואלים ולסביות בישראל דומות לאלו אותן חווים חבריהם בארצות אחרות במערב (שם). יחד עם זאת, החברה הישראלית מאופיינת כחברה שמרנית ונראה כי קיימות בישראל עמדות שליליות יותר כלפי הומוסקסואלים מאשר בארצות מערביות אחרות (Weishut, 2000). בנוסף, העובדה שבארץ בגיל 18 מחויבים להתגייס לצבא למשך שנתיים או שלוש שנים, משפיעה על החברה בביסוס עמדות מאציואיסטיות השוללות הומוסקסואליות (קפלן, 1999, שילה, פזמוני-לוי, קמה, לביא ופנחסי, 2006). מחקר

חלוץ שנערך בישראל על מצבם של חיילים הומוסקסואלים, לסביות וביסקסואלים בצה"ל מצביע על תהליך גרסיבי של "חזרה לארון" וזאת בשל מחסור במשאבי תמיכה בצה"ל עבור אוכלוסייה זו, כמו גם, הימצאותה בסביבה רוויה בהומופוביה מנורמלת (שילה, פזמוני-לוי, קמה, לביא ופנחסי, 2006).

קמה (2000) מצא כי למרות הנראות הגוברת של הומוסקסואלים במרחב הציבורי הישראלי והתמורות החברתיות הרבות, סיפורי החיים של הומוסקסואלים בישראל מעלים תמונה מורכבת יותר. על-אף היותנו ב"עידן הנראות", הומוסקסואלים עדיין מפעילים שלל מנגנוני הגנה, ופרקטיקות של הסתרה, גישוש עמדות וטישטוש זהות למעשה, מנהלים את זהותם באופן מייגע מול מעגלים חברתיים שונים.

מדינת ישראל מוגדרת כחברה רבת – תרבויות משום שחיים בה אזרחים בעלי זהויות שונות הניכרות בהבדלי שפה, זהות דתית, לאום, תודעה היסטורית – תרבותית – לאומית ואורח חיים שונה. (פרס, יוחנן, בן-רפאל ואליעזר, 2006) מסכמים שמהסקירה ההיסטורית של התפתחותה החברתית של מדינת ישראל ניתן להבחין בין שלוש קבוצות חברתיות שונות בעלות תרבויות שונות. ראשית, תרבות הנבדלת ע"י לאום ומצב פוליטי כמו: התרבות הערבית לעומת התרבות היהודית במדינת ישראל, שנית, תרבויות אתניות יהודיות שנוצרו מעצם העובדה שישראל היא מדינת הגירה, והתרבות השלישית הינה תרבות שמוזנת מהקונפליקט החילוני דתי (שם, 2006).

בדומה לתרבות הישראלית המעוגנת בדת היהודית, בדת המוסלמית, הקוראן מגנה את משכב הזכר בסורות ובפסוקים המתייחסות לסיפור לו. הפרשנות הרווחת של הלכות החדית' מגנות יחסי מין בין בני אותו המין. מהפכת סדום ועמורה מוסברת בין היתר על בסיס יחסים חד מיניים. מלומדים איסלאמים פסקו כי האסלאם אוסר על משכב זכר ומורה על עונש מוות לאשמים בכך. משכב זכר נחשב פשע במדינות הערביות המוסלמיות והענישה נעה בין קנסות, מאסרים והוצאות להורג בפומבי. בעולם היהדות ובעולם האסלאם, המסורות מתייחסות לאקט המיני, לפרקטיקת החדירה הנקראת משכב זכר. המושג הומוסקסואל הוטבע בשנת 1869 על ידי העיתונאי האוסטרו-הונגרי קארל קרטבני במסגרת פמפלט שיצא בחוק הפרוסי האוסר על מעשי סדום. מונח זה נקלט במהרה והחליף מונחים אחרים שיוחסו למשכב זכר (סמוחה, 1993).

המערכת הדתית המוסלמית, כמו הרבה אחרות (מדגישה את ההפרדה בין המינים) בתפילה, בבית, בספירה הציבורית- בכל מקום יש לנשים ולגברים מקום מוגדר נפרד. ההלכה האסלאמית התמודדה עם יחסה לאנדרוגינוס זמן רב ובתקופות מאוחרות הוגדרו ניתוחים לכך, על מנת להפריד בין המינים וליצור מערכת של סדר חברתי גם בנושא המיניות וחלוקת תפקידים מגדרית. (שם).

בוהדיבה (Bouhdiba, 1985) מתייחס למושגים: הטרוסקסואליות והומוסקסואליות ושואל אם אלו מושגים אירופאים בלבד. הוא משתמש בציטוטים מן הקוראן ומחפש אחר הגדרה לזוגיות ולמיניות מן הקוראן. הוא טוען כי התרגומים של הקוראן מערבית לשפות מערביות מדגישה באופן ברור כי המיניות היא בין גבר לאישה ולא מוגדרת במילים 'זוגיות הטרוסקסואלית' וכי זו המשגה מאוחרת. המיניות הזוגית בין גבר לאישה על פי הקוראן היא משאלה אוניברסאלית, היא חלק מהסדר הקוסמי של העולם. הגשמת מיניות זו מתבססת על מיתוס הבריאה, מיתוס אדם

וחוה הוא מודל של זוגיות ומשפחה. מטרת המיניות היא שכפול הקיום לגברים חלק מעבודה נשגבת שהיא מתן משמעות חדשה לקיומם. מיניות היא התפתחות אינטנסיבית של החיים.

למעשה, ברגע שהגדרות המיניות המערביות נכנסו לתמונה, כמו המושג 'הומוסקסואליות' התמונה השתנתה. יש פער בין האידיאולוגיה הרשמית, ההטרו- נורמאלית לבין התרבות הקיימת במזרח התיכון בכלל ובחברה הערבית הישראלית בפרט. ההתנגדות להומוסקסואליות ישנה הצהרה שהיא מעין התנגדות לתרבות המערב ולכפיית התרבות המערבית- גם המינית בעולם הערבי- מוסלמי (Pratt, 2007).

מכאן יש מקום חשוב מאוד למערכת החינוך בישראל בכלל ובחברה הערבית בפרט, הצוות החינוכי והטיפולי ולשכת הסעד כל אלו מתהווים מהותיים בהסתכלות על הנער ההומוסקסואל בחברה השמרנית (סמוחה, 1993).

תפקידה של מערכת החינוך ככלל, ויועצים חינוכיים בפרט - בעבודה עם תלמידים הומוסקסואלים

כאמור מערכת החינוך עושה בעשור האחרון צעדים ראשונים להתמודדות עם הנושא הומו-לסבי. פרסום החוברת "נטייה מינית" (ברנע ולורנץ, 1995) עבור תלמידי החטיבה העליונה נועד לתת למחנכים וליועצות מידע וכלים להתמודדות עם הנושא (שם). אף שהחוברת נגישה ליועצים ולמחנכים כאחד, ממעטים בבתי הספר להשתמש בה בעבודה עם בני נוער (זמיר, 2003).

במקביל הועמק הקשר בין שפ"י לבין הארגונים והעמותות של הקהילה ההומוסקסואלית על-מנת להחדיר את הנושא לבתי הספר ולהעלות את המודעות בקרב יועצות ובקרב חברי הסגל הבית ספרי. בשנת 2006 הוכנס לאתר שפ"י תכנים בנושא מין, מיניות ומגדר והוצגו בו רעיונות לפעילויות ולשיח בכיתות אודות זהות הומוסקסואלית בהקשר הרלוונטי למתבגרים. (שפ"י, 2006).

התפתחות המיניות והתפתחותם של קשרים מיניים מתרחשים בסביבה החברתית המרכזית של בני הנוער –קרי בית הספר – הרי שהעיסוק בנושאים אלה חשוב ביותר. נושאים מרכזיים כמו דימוי עצמי, מיקום חברתי, היכולת להיות מוערך והלמידה החברתית – חשוב שיבואו לידי ביטוי בצורה בולטת. בתוך סביבה זו, יחסם ועמדותיהם של אנשי החינוך ובני נוער לנטייה חד-מינית הינו גורם מכריע בהתפתחות ובגיבוש הנטייה המינית של בני הנוער ההומואים והלסביות (Russel, Seif & Truong, 2001).

אולשטיין –טרגר, (2004) העומדת בראש היחידה למיניות בשירות הפסיכולוגי הייעוצי של משרד החינוך מתארת תמונה עגומה מעט על מידת מוכנותם של אנשי צוות חינוך ביחס להומוסקסואליות. לדבריה, התמונה בשטח כיום מצביעה על כך שאנשי חינוך רבים מתקשים עדיין לגבש עמדות ברורות בנושא ולהתמודד עם שאלות ודילמות של בני נוער לגבי זהות מינית הומוסקסואלית.

מחקרים מעטים בלבד בדקו את עמדותיהם של אנשי חינוך כלפי הומוסקסואלים בישראל. מיעוט מחקרים אודות עמדות של מורים, יועצים חינוכיים ומטפלים כלפי הנושא אינו עולה

בקנה עם תהליכים חברתיים , אשר מביאים מתבגרים רבים להצהיר על נטיותיהם המיניות בגילאי העשרה ולחפש עזרה וסיוע מגורמי טיפול (שילה , 2004).

חשוב בהקשר זה להתייחס למידת החשיבות של המבוגר המשמעותי מצוות בית הספר שכולל את המורים והיועצת החינוכית . המחקרים שנערכו כולם מאשרים את ההשערות שלפיהן ליועצים ומורים עשוי להיות תפקיד קריטי בקידום התמודדויות מוצלחות של תלמידיהם , ולמערכת החינוך כולה יש פוטנציאל עצום ביצירת קהילה המטפחת מאפיינים של אדם בריא (ארהרד, 2001).

כאמור, קיים מחקר מועט העוסק בטיפול של מערכת החינוך בתלמידים הומוסקסואליים (בן-ארי, 1995) ובמשמעות עבודתם של יועצים חינוכיים עם תלמידים אלה. בה בעת, לא מצאתי מחקרים העוסקים בעבודתם של יועצים חינוכיים עם הורים לתלמידים שנמצאים בתהליך עיצוב זהותם המינית ההומוסקסואלית, לכן מטרת המחקר הנוכחית היא לבחון ולתאר את שלבי ודרכי ההתמודדות של הורים לילדים היוצאים מהארון . שימת הדגש על " ההתמודדות הורים בראייה רב-תרבותית". כאשר משתתפי המחקר הינם אמהות לילדים שיצאו מהארון משתי החברות הערבית והיהודית. המטרה השנייה למחקר שלהלן , היא בחינת ותיאור הרדיים שעוברים וחווים הוריהם של ילדים הומוסקסואלים בתהליך היציאה מהארון . מטרה חשובה נוספת היא קישורו של הנושא למערכת החינוך ובחינת הווית תפקידה של היועצת החינוכית כמקור תמיכה למשפחותיהם של הנוער ההומוסקסואלי.

שיטה

מטרות המחקר ושאלת המחקר

מטרת המחקר הנוכחית היא לבחון ולתאר את שלבי ודרכי ההתמודדות של הורים לילדים היוצאים מהארון. שימת הדגש על "ההתמודדות הורים בראייה רב-תרבותית". כאשר משתתפי המחקר הינם אמהות לילדים שיצאו מהארון משתי החברות הערבית והיהודית. המטרה השנייה למחקר שלהלן, היא בחינת ותיאור הרדיים שעוברים וחווים הוריהם של ילדים הומוסקסואלים בתהליך היציאה מהארון. מטרה חשובה נוספת היא קישורו של הנושא למערכת החינוך ובחינת הווית תפקידה של היועצת החינוכית כמקור תמיכה למשפחותיהם של הנוער ההומוסקסואלי.

שאלות המחקר

מהי החוויה ההורות של אמהות לילדים הומוסקסואלים בכלל ובהיבט רב תרבותי בפרט? מה הם הקשיים בהורות של אמהות לילדים הומוסקסואלים ומה הם שלבי ההתמודדות עם הקשיים שלהלן? מהי תפיסת האמהות את מקורות התמיכה שניתנים להורים לילדים הומוסקסואלים? מהו מיקומה של מערכת החינוך בכלל והיועצת החינוכית בפרט בתמיכה באמהות של ילדים יוצאים מהארון?

גישה מחקרית

המחקר הנוכחי נעשה שימוש בשיטת המחקר האיכותני, ובהתאם לפרדיגמה האיכותנית. מחקר מסוג זה מורכב משני אלמנטים חשובים: הראיון שהסיפור מופק באמצעותיו ושיטת הניתוח של המלל המתקבל. הסכמה הרווחת היא שהאופן שבו אדם בוחר לספר את סיפורו, ובתוך כך – בחירת המילים, סדר הצגת האירועים, מתן כותרות וארגון המידע בתבניות מסוימות – כל אלה מהווים בסיס לניתוח סיפורי חיים. לצורך העניין, אנו מניחים כי סיפור חיים- כפי שהוא מסופר מפיהם של המספרים על עצמם – הוא בדיוק סיפור. סיפורים אלה בונים ומבטאים את זהותו של האדם המספר, והם תולדה של הפרשנות הסובייקטיבית שהוא מעניק לאירועים השונים בחייו (ליבליך, זילבר ותובל משיח, 1995).

לטענת חוקרים, המחקר האיכותני מתאים יותר לאבחון תהליכים ויחסי גומלין הנרקמים בתרבויות שונות. המחקר האיכותני שומר במידת האפשר על שפתם היומיומית של הנחקרים, לשם שמירה על אותנטיות דעותיהם והבנתה של המציאות בעולם בכלל ובעולמם בפרט עפ"י נקודת מבטם. לפי גישה זו, ניתן לדעת מהן התפיסות, הציפיות, וההנחות הבסיסיות שיש לכל אחד מהנחקרים, כאשר על ידי חשיפתן ניתן להבין תהליכים פנימיים שלרוב אינם גלויים לצופה מבחוץ (צבר בן יהושע, 1990).

משתתפי המחקר

לצורך מציאת תשובות לשאלות המחקר שלהלן אשר נכתבו לצורך הבחנה ברמה הרב תרבותית, נבחרו 6 מרואיינים – אמהות לילדים הומוסקסואלים. 3 מרואיינים מהחברה הערבית ו 3

מרואיינים מהחברה היהודית. ההורים המרואיינים נבחרו על מנת לספר אודות חוויותיהם, ודרכי התמודדותם עם המציאות שהינם חווים כהורים לילדים הומוסקסואלים. על מנת לאתר מרואיינים פוטנציאליים בחברה היהודית פניתי לקבוצת תמיכה להורים לילדים הומוסקסואלים, בחברה הערבית לעומת זאת, פניתי למכרים ועמיתים וביקשתי מהם לסייע לי במציאת מרואיינים עם מוכנות לתרום למחקר שלי.

כלי המחקר

במסגרת מחקר זה, קיימתי 6 ראיונות חצי – מובנים. הראיונות הונחו באמצעות מדריך הראיון, אשר הוקם לצורכי המחקר הנוכחי, כאשר שאלות המחקר תפסו רלוונטיות מנושא המחקר, והותאמו לשאלות המחקר אשר לשמם נערך מחקר זה. ניסוח השאלות וסדרן נקבע מראש, עם המוכנות לכל הפרסות והפניות אשר יתרחשו והתרחשו בכל ראיון וראיון, דהיינו, למרואיינים ניתן חופש תגובה ותשובה רחבות הן ברובד הסמוי והגלוי כאחד. כך שכל מרואיין/ת היה חופש להעלות שאלות, תהיות שאינן מתוכננות, על בסיס סוגיות שונות שעלו במהלך הראיון. ראיון העומק החצי מובנה נועד לאפשר גמישות הן למרואיין ולמראיין, זאת על מנת לאפשר למרואיינים לספר את החוויות הנחקרות המלאות ללא הפרעות או חשש כלשהו.

כל אחד מהראיונות ארך בין שעה וחצי עד שעתיים, כל הראיונות הוקלטו ושוקלטו (בהסכמתם של המרואיינים).

המדריך לראיון כלל שאלות עם מטרות שונות ומגוונות, בהתאם למטרות שלשמם נערך מחקר זה. המטרות של השאלות היו, קבלת מידע על אודות החוויות השונות של הוריהם לילדים הומוסקסואלים. בנוסף לבחינת דרכי ושלבי התמודדותם עם אותן חוויות. מטרה נוספת הינה הקשיים שעלו מתהליך החוויה המיוחדת הזו, ומתן תיאור מעמיק אודות התפיסה האישית של כל אחד ואחד מהמרואיינים ומתן רפלקציה פרטית אודות החוויות שלהן.

הליך

בתחילת הראיונות הובהרו למרואיינים מטרותיו של המחקר, תוך שימת דגש על האתיקה, ושמירת סודיות הנתונים והשימוש בהם לצורכי המחקר בלבד. כמו כן, הובטחה שמירת האנונימיות של המרואיינים ואי – חשיפת פרטים מזהים שלהם ושל ילדיהם, ותפקידיהם. כל הראיונות הוקלטו, תומללו ונותחו על ידי בלבד.

הראיונות התקיימו במהלך החודשים מרץ עד יוני 2015, בהתאם לזמינותם של הנחקרים ולוחות הזמנים שלי ושלם בתיאם מראש. הראיונות נערכו במקומות ציבוריים, בתי קפה שקטים לשם שמירת סודיות. ולפי בקשותיהם של המרואיינים. כל ראיון ארך בין שעה וחצי עד שעתיים.

בפתח הראיונות פניתי לכל אחד מההורים המרואיינים וביקשתי: "ספרי לי על עצמך קצת" המטרה של השאלה שלהלן הייתה, הכנסתו של המרואיין לאווירה ושבירת הססנות, והזמנה לשיחה בנוחות. השאלה פתוחה לגמרי, למרואיין היה חופש הבחירה לגבי, המידע שהוא בוחר לשתף בו, או הנושאים הכי יכולים לתרום להיכרות בינו. בהתחלה הקפדתי לא לכוון את המרואיינים או להתוות תבנית מוגדרת מראש, אם כי העלו נקודות רלוונטיות למחקר שלי

עצרתי וביקשתי הבהרות והרחבות . ורק לאחר מכן , לאחר שכל מרואיין בחר להביא את עולמו שלו לתוך הראיון שלנו, ביקשתי להתחיל להתוות עם שאלות יותר רלוונטיות למחקר הנידון .

ייחסתו חשיבות יתרה לפרטים לאיך שעלו על – ידי המרואיינים , ועל דרך הבאתם לשיחה , תוך כדי התבוננות בתנועות גופם , הרבדים הגלויים והסמויים שהינם משדרים מכל תת נושא שעולה. היה חשוב לזכור איך הפרטים הגדולים והקטנים נתפסו ועובדו על ידי המרואיינים , מתוך התפיסה שהבניית הסיפור או החוויה הנדונה מטעמו תאפשר לי ללמוד כיצד המרואיין מעניק משמעות למציאות בהתאם לנטיות ליבו , למבנה אישיותו ותפיסתו את ההקשרים החברתיים . במהלך הראיונות גוללו ששת האמהות המרואיינים את חוויות , קשיים , דרכי ושלבי התמודדות ומחירים ששלמו בהתאם לסיפור חייו והתגבשותה של זהותם המינית של בניהם ההומוסקסואלים, תהליך "היציאה מהארון" ושיתוף ההורים והחברים וסדר העדיפויות שלהם מבחינת החשיפה והשיתוף. במוקד השיחות עמדו התרחשויות מתקופות " הסוד" והקשיים והמחיר של השתיקה והסוד. ותוך כך התקיים דיון רטרופקטיבי על אודות הגורמים שהיו במעגלי הסוד, והתפתחותו של התהליך לאורך כל השנים , בנוסף לשימת הדגש על הקושי הספיציפי שבחוויה.

ניתוח הנתונים ואתיקה מקצועית

בשלב מתקדם של ניתוח הנתונים , אערוך אנליזה ראשונית – אינטואיטיבית של התמונות שעלו מתוך הראיונות תוך כדי התבוננות מעמיקה בטקסטים והמלל של הנחקרים . באמצעות אנליזה זו אנסה " ללכוד " את המהות של דרכי ההתמודדות של האמהות , והחוויות הבין –אישיות כפי שדווחו על – ידי המרואיינות . בהמשך העריכה שלהלן אני מתכוונת לאתר ואף להדגיש קטגוריות רחבות של משמעות , ואלו ישמשו אותי ביצירת המשגה תיאורטית שתאפשר לי פרשנות אינטגרטיבית רב- תרבותית , וארגון מחדש של הנתונים לצורך הסקת המסקנות.

אתיקה מקצועית

לצורך העמקה והעשרת הדיון בהמשך הכתיבה , ישנה כוונה להתבוננות בחוויותיהם של ההורים המתמודדים , דרך זכוכית מגדלת אשר מדגישה את הסיפורים כאלמנטים תרבותיים מובהקים , תוך הבאת האותנטיות של הסיפורים שלהלן . בכך ישנה דרישה לרתום לתוך הדיון אלמנטים נוספים כגון : אופן הצגת הסיפור , בחירת המילים , רבדים סמויים וגלויים , שפת גוף . אלמנטים אלה , לטענתי מגבים ומחזקים את האנליזה שאני אציע לסיפורי ההורים המרואיינים .

ישנה חשיבות רבה מאוד לגון על האנינומיות של השיום והמידע שנלקח מתוך חוויות שמתארות סיפורים אישיים של אמהות שבטחו בי כחוקרת , הסברתי שקיים חסיון מידע ומדובר בשימוש לצורך אקדמי בלבד ושמידע כזה לא יופץ לגורמים אחרים מלבד האקדמיה שבין כותליה החקר נערך.

ממצאים

מטרת מחקר זה היא לעקוב אחר השלבים המתרחשים בזמן ולאחר ה"יציאה מהארון" אך לא מנקודת מבט של הבנים ההומוסקסואלים, אלא מנקודת מבט של אמהות לילדים אלה – בראייה רב תרבותית, דהיינו המחקר נעשה על בסיס ראיונות שבוצעו עם אמהות מהחברה היהודית והערבית כאחד.

המחקר מתאר את ההיבטים המשבריים מרגע גילוי הנטייה והתהליך אותו עוברת האם לילד ההומוסקסואל. בנוסף, המחקר מציג את הצמיחה האישית לחלק מהאמהות בעקבות הגילוי. כמו כן, מתוארים דרכי התמודדות, ומשאבי הכח שלהן.

המחקר הנוכחי מתבסס על ראיונות עומק חצי מובנים שנערכו עם האמהות שבניהם יצאו מהארון. בפרק שלהלן יוצגו תמות משותפות שעלו מניתוח הראיונות שנערכו. בתמות ישנן קטגוריות אשר מייצגות נושאים משותפים לכל האמהות שהשתתפו במחקר הן בחברה הערבית והן בחברה היהודית. מהניתוח עלו 6 תמות מרכזיות ובכל תמה ישנן קטגוריות שונות. התמות שעלו הן: "היבטים משבריים בנרטיב האישי – תגובה רגשית ראשונית, מנעד רגשות ופחדים-הכחשה מול קבלה, הצורך לגונן על האב ובני משפחה אחרים, מחיר השתיקה והסוד, החברה ואי השוויון החברתי, צמיחה: גילוי עצמי בעקבות גילוי הנטייה במיניות של הבן".

תימה מספר 1 - היבטים משבריים בנרטיב האישי – תגובה רגשית ראשונית

התמה שלהלן בוחנת את התגובות הראשונות אותם חוו אמהותיהם של הילדים ההומוסקסואלים מרגע הגילוי, במטרה להראות את מנעד הרגשות שצפים. וכאן מתוארים התגובה הראשונית וההלם מרגע הגילוי אותם חוו האמהות. בתמה עלו 2 קטגוריות מרכזיות: אופן ההודעה – מטאפורה, תגובות פיזיות ורגשיות.

1. אופן ההודעה – מטאפורה

ראוי לציין שברוב הראיונות ספרו האמהות כי הבנים ההומוסקסואלים בחרו לספר לאמהותיהם אודות נטייתם המינית דרך מטאפורה מסויימת:

ערן בחר לספר לאמו על נטייתו המינית באמצעות שירים המתארים אהבה בין גבר לגבר.

" בדרך חזרה מהסבתא ערן אמר שהוא רוצה להשמיע לי שיר מהדיסק שהכין לי לאוטו. מאוד שמחתי על הדיסק. הוא השמיע את השיר "אהבה שלי קשה בשבילכם", משהו כזה, ושאל מה אני מבינה מהשיר? אני בעצמי לא ידעתי שמדובר באהבה של גבר לגבר. עניתי ו"התפלצפתי" שזה שיר אהבה אבל לא קשרתי שזו אהבה בין גבר לגבר. אמר לי את לא מבינה. ערן שם לי עוד שיר וביקש שאקשיב ואבין את השיר. שוב ניתחתי בצורה מאוד ספרותית ואמרתי שזו אהבה בין גבר לאישה או גבר לגבר. הוא הסתכל עליי ככה, אני זוכרת שהוא לא היה יכול להסתכל לי בעיניים והשעין את הכיסא באוטו לאחור. אחרי שסיימתי לנתח את השיר, שאל: "ומה תגידי אימא, אם אני אגיד לך שאני הומו?".

ואבי במקביל בחר לספר לאמו אודות נטייתו המינית באמצעות ציור שהוא צייר לשני גברים מחובקים ושאל אותה מה את מבינה מזה ?

"אבי שלי היה תלמיד מצטיין במגמת אומנות, הוא היה שוהה ימים ולילות בחדרו בלי לצאת כדי להכין את הציור שהוא הראה לי בסוף על קנווס, ישבנו לאכול ארוחת ערב בבית, פתאום שמתי לב שאבי יושב איתנו בארוחה, ואז שאלתי אותו האם סיים את העבודה שהוא מכין לבית ספר שבגללה הוא לא יוצא מהחדר, אבי ענה: כן, סיימתי ואני רוצה להראות לך את זה. שמחתי בגלל שרצה להראות לי במיוחד ולא לאבא שלו, אחרי הארוחה נכנסתי לחדר שלו ושם שמתי לב שאבי הסתיר את הציור עם חתיכת בד, שישבתי הוא אמר אני מוריד את החתיכת בד ומה שעליך זה להגיד לי מה את מבינה מהתמונה ? אבי הוריד את החתיכת בד ופתאום אני רואה בתמונה שני גברים ערומים, מחובקים וצבועים באדום, נדהמתי ממראה עיניי, ואבי ישב בצד והמתין לתגובה שלי, ואז אמר לי נו מה את מבינה מזה ? ואז אמרתי לו בגסות בלי לשים לב, מה זה ? שני הומוסקסואלים עם חיוך, ואז הוא הביט בי עם מבט לא מובן ושאל ומה דעתך ? אמרתי בסדר אבל למה הציור הזה חמודי ? ואז הוא ענה לי בשאלה ששינתה את חיי – מה אם אני אגיד לך שאני הומוסקסואל ?

גיוזף החליט לספר לאמו באמצעות סיפור של חבר שיש לו נטייה מינית הומוסקסואלית וביקש ממנה את דעתה אודות סיפורים כאלה ? ואיך למעשה מקבלים דבר כזה ?

"באותו יום שגיליתי ישבתי אני, גיוזף ואחותו הקטנה בחצר, האחות משחקת לה, גיוזף ואני ישבנו על הדשא ואכלנו אבטיח, דיברנו על מצבו של גיוזף לאחר התיכון ושאלתי אותו איזה מקצוע הוא מתכנן ללמוד לאחר הציון של הפסיכומטרי שכבר נבחן בו ציון גבוהה 731, גיוזף אמר את יודעת אמא שתמיד חלמתי להיות וטרינר, אז אני נרשם לזה, ואז אני הגבתי בפזיזות: למה וטרינר, למה שלא תלמד רפואה הומנית או רפואת שיניים. גיוזף שינה את הנושא וסגר אותו מיד ואמר אמא זה סגור. לאחר שתיקה קטנה, גיוזף אמר: אמא אני רוצה לשתף אותך בסיפור של אחד החברים שלי אבל אל תספרי לאף אחד. אמרתי לו בסדר – כולי אוזן קשבת. ואז הוא סיפר לי שיש לו חבר שהיה עם חששות של נטייה מינית לגברים למשך שנתיים ולבסוף הוא יודע בוודאות שהוא יכול רק עם גברים, אבל הוא קצת בחששות ודאגות למי לספר ולשתף ? מה דעתך את מי הוא יכול לשתף ? ואז בתמימות עיניי לו, שעדיף שיספר לאמא שלו כבר כי היא הכי קרובה אליו. תגיד מה הוא יהודי החבר שלך ? ואז הוא ענה: לא אמא הוא נוצרי כמוני, אני חטפתי שוק ברגע הזה ואמרתי ואיך יספר לאמא שלו ? ואז הוא שאל: למה את חושבת שהיא לא תקבל אותו ? ואז שתקתי ורק הבטנו אחד בשני, ולאחר השתיקה: גיוזף קיבל אומץ אדיר ואמר: אבל את יודעת מה, אני זה הבחור שסיפרתי לך עליו, מה את חושבת ? את מקבלת ?

2. תגובות פיזיות ורגשיות:

רוב האמהות סיפרו כי ברגע שהם שמעו את ההצהרה של בניהם אודות נטייתם המינית, עולםם חרב עליהן, משהו השתבש להן והגיעו למצב דרסטי בחייהן, אולם במקביל הן לא גילו את אשר

על ליבן לבניהם ההומוסקסואלים , הן שומרות ולא מראות שקשה להן , כולן בלי יוצא מהכלל בוחרות להגיב בקבלה מוחלטת בלי להבין מה זה !!.

"אמו של ערן אמרה : באותו רגע כל החיים עוברים לפנייך . תחושה של מה זאת אומרת אתה הומו ? מה קרה פה ? איך זה יכול להיות ?איפה ישנתי בשמירה ?איך לא ראיתי ?איך לא הרגשתי?הייתי המומה . כל חיי חלפו לנגד עיניי. היה לי חום פנימי בתוך הגוף . אני לא יודעת איך הגעתי ואיך נהגתי..... איכשהו התאוששתי ואמרתי לו : ערן , אתה הבן שלי ואני אוהבת אותך .אתה צריך לחיות ולהיות את מי שאתה.....בסוף הנסיעה שוב שאלתי אותו אז מה ערן אתה באמת הומו ? הוא ענה : נו אמא , אז אמרתי :לא , אני סתם בצחוק. ממש לא הבנתי מה זה ולא הכרתי את העניין , והוא שמח שקיבלתי אותו .

"אמו של אבי אמרה : החבטה שלי ודפיקות הלב המתוגברות שלו אני זוכרת אותם עד עכשיו , הרגשה של מישחי באבל , של מישחי שאיבדה משהו יקר ערך , הרגשתי שנפתחו לי דלתות של גהינום , וריחמתי על עצמי ובכיתי בלב מליון פעמים בדקה הזו בשל הפצצה שהוא זרק עליי, ואז שאלתי אותו : אבי מה מאמי בא לך לעשות בדיחה מותק? ואז הוא ענה לי אמא אני לא צוחק וזו האמת ... ישבתי על הכיסא והסתכלתי עליו וחייכתי ואז חיבקתי אותו יחד עם הדפיקות לב שלי והחום שהיה לי בגוף ואמרתי בקול מגמגם .. אוקיי מותק מה חשבת שאני לא אקבל אותך , הכל בסדר וטוב שסיפרת לי קודם ..הוא שמח מאוד מהתגובה שלי ..אולם ציינתי שאנחנו צריכים לשמור את זה בינתיים.

"אמו של ג'וזף אמרה : את מכירה מישחי שהולך לאיבוד ? זאת היתה אני ברגע הזה , נכנסתי להלם נוראי , הלכתי לאיבוד פנימי , הרגשתי בוש גדולה . ואמרתי לעצמי למה דווקא אני ? מה פשעתי ואת מי עשיתי ? לא , לא אני הייתי בסדר גמור אבל למה זה נפל דווקא בחלקי ? עצרתי לרגע קמתי ורצתי לחדר שלי בבית והתחלתי לבכות .. עזבתי אותו ולא ידעתי אם נשאר במקומו או הלך ... לרגע החלטתי להתרומם לקום ולשטוף פנים ולצאת אליו שוב , מה פתאום אני בוכה , פחדתי שיברח לי . יצאתי אליו ואמרתי : יקר שלי אני מקבלת אותך אבל בוא לא נספר לאף אחד .

תימה מספר 2- מנעד רגשות ופחדים – הכחשה מול קבלה

התמה שלהלן ממחישה את קשת הרגשות והפחדים שליוו את המרואיינות מהרגע של השוק והפחד הנוראיים שחוו בעת הגילוי ועד לקבלה הסופית שלהן את העניין וההחלטה לחיות איתו , בנוסף לחוסר ההבנה של מהי המשמעות האמיתית של הדברים , ומהם ההשלכות של הנושא הזה , ומנעד הרגשות המעורבבים שנתקלו בהם והחבטות והרהורי הלילה הארוכים שהכניסו את חלקן בדיכאון מוחלט ועד להתמודדות עם המציאות החדשה דרך כל מיני שלבים שהובילו בסופו של דבר לרווחה הנפשית והקבלה . בתמה שלהלן עלו 3קטגוריות מרכזיות : " תגובות רגשיות לתהליכי עיבוד האבל, דרכי התמודדות , הכחשה מול קבלה ".

1. תגובות רגשיות לתהליכי עיבוד האבל

ראוי לציין שרוב המרואיינות , אמהותיהם של הילדים ההומוסקסואלים , לאחר ששמעו את הדברים ולאחר שנזרקה בחלקן ה"פצצה" הנוראית שחוו וראו , הן עדיין לא הבינו מה זה אומר ?לא הבינו מאיפה זה בא ואיך ניתן להתמודד עם הדבר הזה , וכולן שאלו את השאלה מאיפה

באמת מתחילים ? מה עלי לעשות ? לשבת לבכות או שמא יש פתרון לאסון הזה . כולן ישבו וניסו להבין את משמעותו של הגילוי שסיפרו להן בניהן .

אתי : "באותו יום לא ישנתי כל הלילה , עבר עלי לילה מאוד קשה . בכיתי בלי סוף " .

שרה : "שבוע שלם נשארתי עם עצמי , הלכתי לאיבוד והתנתקתי רגשית מכל העולם " .

ויקטוריה : "הייתי ממש באבל לא ידעתי מה עושים עם זה ? דאגתי וחשבתי על כל התמודדות מכל היבט וכל הזמן בכיתי" .

2. דרכי התמודדות

רוב האמהות סיפרו על הקושי העצום שלהן בלהתמודד עם הידיעה . הן ידעו באופן אבסולוטי שכל תגובה שלהן בין אם זה היה במכוון או לא , היא עלולה להשפיע שלילית על מצבם הנפשי של בניהן , הם התנהגו בצורה מאוד זהירה ומדוקדקת , לא אפשרו רגע שבו הבן יגלה את החולשה שלהן , כל אחת בחרה להתמודד ולתקשר עם בנה בצורה מסויימת .

אתי : בחרה להתמודד דרך כתיבה , היא העבירה לו מסרים על הקשיים שלה בעקבות הגילוי . " שראיתי אותו לא ידעתי איך להסתכל עליו . איך לדבר איתו . היה משהו מוזר . אז כתבתי לו מכתב שאני לא יודעת איך להתמודד עם זה " .

ויקטוריה : היא בחרה להתמודד דרך הודעות SMS הם דיברו כל הזמן דרך מסרונים . "החלטתי שקשה לתקשר מילולית בהתחלה , היה לי מאוד קשה ונורא , אז התחלתי לשלוח לו הודעות בטלפון והוא היה עונה לי וככה תקשרנו" .

3. הכחשה מול קבלה

השיטות שבחרו בהן האמהות כדי להתמודד עם הגילוי , אומנם עזרו להן מחד גיסא לשתף את בניהן אודות הקשיים שלהן , אולם מאידך הדבר הזה הכביד על הבנים ההומוסקסואלים , כיוון שדרך ההתמודדות שלהן הן הכתיבו לעצמן ריפוי והתמודדות עם הקושי אך כל זה גרם לבנים להישאר בארון עוד תקופה לא מבוטלת של זמן , כולם קיבלו את בניהן עם ידיעה מעמיקה אודות נטייתו החד מינית . במקביל כולן התכחשו למציאות , והמשיכו לדובב לבניהן שזוהי רק תקופה זמנית ונטייה לא מאוזנת בשל גיל ההתבגרות .

אתי "היום אני מבינה שעשיתי לו כבד ..מה אני עושה עם הסיפור שלך ? מה זה גורם לי ? מה ציפיתי שהוא יפתור את התחושות שלי ? הקושי שלי ולא שלו .אני זו שגרמתי לו להישאר בארון ולא לצאת מהבית " .

ופאא : "לדעתי הפחד שלנו כחברה ערבית מוסלמית גלום בהתנהגות שלי כאמא , חודשים ארוכים לא שמעתי את קולו , הפחד שלי גרם לו להישאר בארון עד יומנו . את בעצמך יודעת שזה בלתי אפשרי , זה פחד נוראי וחשבתי שמדובר בתקופה עוברת בשל שגעונות המתבגרים מאיפה אני יודעת ? ... " .

לאחר תקופה מה , כל אחת מהאמהות הבינה שבנה אכן הומוסקסואל , וכל זה התגבש לאחר מקרים מסויימים שקרו מולן שהוכיחו אודות הנטייה החד מינית של כל אחד מהם . שימת הדגש הינה על התגובה של האם מהחברה הערבית השמרנית אשר מתארת בצורה כואבת את העושק של החברה הערבית השמרנית ביחס שלה לנושאים מהסוג הזה. הקיצוניות של החברה הערבית גרמה למניעת הקשר הישיר בינה לבן בנה וגרמה לנתק בינו לבין משפחתו הגרעינית כל זה בא בדבריה של ופאא בציטוט שלהלן :

ופאא: " הבן שלי מאוד רגיש , הוא סולד מבנות בצורה מאוד היסטורית , הוא טעון ברגשות , הוא נעלב מכל דבר קטנוני , מזדהה עם האוכלוסייה שלו , ומתמודד עם העושק של החברה שלנו בדרכו הוא , הוא כבר חי באזור אחר , איפה שמקבלים אותו יותר , אבל אני מבחינתי מאוד מקבלת אותו ושהאל יסלח לי כי אני אומרת דברים שאסורים לפי הדת , אבל מה לעשות זה הבן שלי " .

אתי: " שהזוגיות שלו נגמרה ושהיה לו קשה ובכה , אז הבנתי שזו אהבה וזה לא משנה , והוא יכול להיות מאוהב ויהיה לו טוב ובפרידה יהיה לו קשה , אני מבינה כי להיות הומוסקסואל משמעו להרגיש , לאהוב כמו בכל זוגיות הטרוסקסואלית " .

תחמה מספר 3 : הצורך לגונן על האב ובני משפחה אחרים

התמה שלהלן מסבירה את הגורם לשמירת הסוד מפני בני המשפחה המורחבת ככלל ומפני האב והמשפחה הקרובה בפרט למשך שנים . כל האמהות בלי יוצא מהכלל , בעקבות הגילוי , הן החליטו לשמור את הסוד לבד יחד עם בנם ההומוסקסואל , עם החלטה של אי – שיתוף עם אף אחד , בין אם זה היה במשפחה המורחבת או להורה השני עצמו שזה האב . בנוסף לדרכי שמירת הסוד בחברה הערבית לעומת החברה היהודית והבדלי המהות להתייחסות לשמירת הסוד . בתמה שלהלן עלו 3 קטגוריות מרכזיות :

מן הממצאים עולה אבחנה מובהקת בין שתי החברות בנוגע לקטגוריה שלהלן , בחברה היהודית האמא פחדה שאב ידע כיוון שהפחד שלה נובע מהעובדה שאם האב לא יקבל את בנה בזמן שהיא מקבלת אותו , זה עלול לגרום לקונפליקטים בין שני ההורים ואז לגירושין בסופו של עניין , לעומת זאת האמא בחברה הערבית פחדה בראש ובראשונה מהחברה והמשפחה המורחבת , דהיינו לא היתה לה שום בעיה לשתף את האב גם אם זה לא ימצא חן בעיניו או יחליט שהוא לא מקבל את בנו , אני סוברת שהסיבה לכך היא , המנהגים והאידיאולוגיה הרווחת בחברה הערבית המוסלמית . ששם הדיווח אודות הגילוי הוא נדיר ופעוט בקרב בני המשפחה וזה יכול להתארך שנים רבות ללא שיתוף .

1. שמירת הסוד מהאב

ההתמודדות של (אתי) עם הגילוי היתה לבד , מתוך בחירה . הפחד שלה היה טמון בזה שאם היא תחליט לשתף את בעלה (האב) , החשש היה שהוא ימות מהתקף לב או שלא יקבל את בנה ואין זה מקובל עליה . לכן היא ממשיכה להתמודד לבד מתוך בחירה קשה למדי בשל העובדה הזו .

" פחדתי לספר למשה . חשבתי שיקבל התשף לב וימות לא רציתי להיות אלמנהאפשרות אחרת שהיתה היא שאתגרש אם לא יקבל את הבן , כי אני לא אשאר בזוגיות כזו של אבא שלא

מקבל את הבן שלו. נוצר מצב שאני נכסתי לארון בכיתי המון בתקופה הראשונה בימים הראשונים במיוחד".

אתי שמרה מבעלה את הסוד במשך ארבע שנים. היא לא נעזרה בו בשלבי ההתמודדות הראשונים. בדיעבד, היא מסבירה לבעלה את ההחלטה לשמור את הידיעה בסוד.

"שאל אותי איך את גברת, חשבת שמותר לך לא לספר לי ועשית את הבחירה עבורי 4 שנים?

בדומה לאיתי מהחברה היהודית ויקטוריה מהחברה הערבית הנוצרית, בחרה גם לשמור מבעלה את הסוד במשך שנה שלמה. והיא לא נעזרה בו גם בשלבי ההתמודדות הראשונים, אולם בדיעבד היא החליטה שנשבר לה להתמודד לבד והחליטה לשתף אותו בסיפור של בנה.

ויקטוריה: "תחושות של ייאוש ותסכול ליוו אותי, לא קל היה להתמודד עם הידיעה לבד

2. שמירת הסוד והחברה הערבית

התמודדותה של (ופאא) מהחברה הערבית המוסלמית, והתמודדותה של (ויקטוריה) מהחברה הערבית הנוצרית היו גם לבד לתקופה חלקית אולם לאחר מכן כל אחת החליטה לשתף את בעלה בנושא. התקופה של לפני השיתוף מול הבעל לא היתה ארוכה במיוחד. הפחד של כל אחת נשען על התגובות האגריסיביות של החברה שבהן הן חיות. לופאא היה יותר קשה במיוחד לצאת לחברה ולהצהיר אודות נטייתו של בנה, החברה הערבית למעשה נמצאת במשפחתו של ההומוסקסואל, נמצאת באחותו ובדודות ובדודים שלו. ופאא פחדה מאוד מהחרם שיטילו עליה ועל בני משפחתה, היא פחדה קשות מהחרם של אחיו ואחיותיו.

ופאא: "זה נורא ואיום, נראה לך שהייתי מספרת למישהו מהמשפחה? הם היו הורגים אותי ואותו קודם כל, איך רוצים ממני שאזרוק את בני? איך רוצים שאקריב אותו בשל אידיאולוגיה מעוותת של חברתנו? פחדתי נורא מהדודים שלו. ולבסוף החלטתי לומר לבעלי כדי שיעזור לי לגונן על הבן".

ויקטוריה: "ההלם בלם אותי קשות, אני מוקפת באנשים שמרניים, אני ובעלי יהיה לנו קשה להטיל חרם על הבן שלנו, אולם מה עם החברה? עצם המחשבה על זה, זה ממש מפחיד אותי".

3. שמירת הסוד מבני המשפחה

לעומת זאת ויקטוריה פחדה רק מהמשפחה המורחבת שלה, ומאנשי היישוב שבו הינה גרה.

ויקטוריה: "תחושות של ייאוש ותסכול ליוו אותי, לא קל היה להתמודד עם הידיעה לבד, ביליתי את הלילות שלי במחשבות טורדניות, מה יקרה אם אני אשתף את אמי או את אחותי? איך יגיבו ומה יגידו? מה יקרה באם האנשים בסביבה שלנו ידעו? בטח יצוו עלינו לעזוב את השכונה".

תימה מספר 4: מחיר השתיקה והסוד

התמה הזו, מתארת באופן נרחב את מחיר השמירה בסוד והשתיקה עבור האמהות ובניהם ההומוסקסואלים. יחד עם הגילוי והידיעה הראשוניים כל אחד בחרה בדרכה דרך התמודדות

שמאפיין שלהן היה ההתמודדות לבד באופן מוחלט . כל אחת מהן הקדישה זמן לא מבוטל עם הידיעה לבד . יש כאלה שבחרו להיות שנה , ויש כאלה שזה התארך אצלן למשך ארבע שנים . לאור הקושי של האם וההתמודדות המוחלשת שלה עם העניין , גם הבן ההומוסקסואל מצא את עצמו מכל זה מתמודד עם רגשותיו ותחושותיו בסתר הן בחברה הערבית והן בחברה היהודית כאחד. האם ובנה לרוב בחרו לשתף זה את זה בחוויות וברגשות בשיטות עקיפות . בתמה שלהלן עלו 2 קטגוריות מרכזיות :

1. תהליך שמירת הסוד וצבירת הכוח

לכלל המרואיינות היתה אפשרות לשתף את ההורה השני על ההתחלה ולהיעזר בו , כדי לא להיות לבד בדילמות שחוו, אולם רובן החליטו להיות לבד, והסבירו את התהליך שעברו והכוח שצברו על מנת שתהיה להן את האפשרות לספר לבעלים והמשפחה בדיעבד.

ויקטוריה : "לגמרי לא היה לי קל להיות בסוד למשך שנה שלמה , אבל אני חושבת שזו היתה דרך להתמודדות , למרות שהייתי לבד ."

אתי : " לא הייתי מוכנה נפשית להתמודדות הזאת , לא הייתי חזקה...שערן רצה לספר לאביו כבר כל המשפחה ידעה ."

יהודית : " אני מודה שהשתיקה שלי גבתה ממני מחיר כבד , זה השפיע על הרווחה הנפשית שלי והרס לי את הבריאות , זה לא היה קל בכלל , ההתמודדות שלי היתה כמו הלם קרב ולפעמים הייתי נשברת ובוכה ."

2. השפעת שמירת הסוד על הבן ההומוסקסואל והבדלים בין תרבותיים

רוב האמהות מבינות שלשתיקה שלהן ושל בניהן יש מחיר מאוד כבד שהן כאמהות לא יכלו לסבול, מאחר והמשפחה לא יודעת ולא ידעה , הבנים ההומוסקסואלים מבליים את הזמן הפנוי שלהם מחוץ לבית , השהות שלהם עם המשפחה מאוד מצומצמת . היחסים מתדרדרים והם הופכים לגוף זר במשפחה . הדבר בלט באופן קיצוני בחברה הערבית , האמהות הערביות שרואיינו ציינו שבניהם ההומוסקסואלים מאז הגילוי לא גרו איתם בבית והם החליטו להתרחק מהסביבה שהם גדלו בה בשל סיבות של הומופוביה בחברתם או חרם מכל סוג שהוא.

ופאא : " בני עזב את הבית כבר מהיום הראשון שכל המשפחה ידעה , הוא לא רצה לפגוש אותם פנים מול פנים וילעגו לו או ישמעו לו ביטויים פוגעניים , הוא בחר להתרחק מהסביבה , היום הוא גר בת"א עם בן זוג , ומבלה את זמנו עם הקהילה שלו ."

אתי : " ערן התגייס והרגשתי שערן ממש לא בבית.מהיום שסיפר לי , ואבא לא יודע ואף אחד אחר לא יודע , נכנסנו לארון. אני בארון והוא בסוג של ארון כי אף אחד (במשפחה) לא יודע".

מירב : " הוא לא היה יכול להתנהל בבית בטבעיות , הכול נאמר ב"שושון" ."

החברה ואי השוויון החברתי

התמה שלהלן משקפת באופן מובהק את הקושי להתמודד עם הידיעה הראשונית בחברה, אשר עלה משיתוף חוויותיהן של אמהותיהם של בנים הומוסקסואלים בשתי החברות היהודית, והערבית המוסלמית והנוצרית. וכן המחיר שאנשים בעלי נטייה חד מינית בחברה לא שוויונית ובני משפחתם משלמים. הקשיים שרוב האמהות חוו והתמודדו איתם לפני הגילוי לבעלים ולמשפחה היו רגשות מעורבים בפחדים ותסכול וחשש מתגובות חברתיות.

1. התמודדות ראשונית מול החברה וקשיים

יהודית: "כבר על ההתחלה בשל כל התחושות הראשונות, תוסכלתי בגדול, הרגשתי בושה ואשמה. הקושי שלי להתמודד מול החברה הלא שוויונית שלנו, והתגובות של חברי המשפחה והמשפחה המורחבת".

אתי: "אחת הבחירות שלי לא לספר לאבא זה בפני עצמו קושי, קושי של מה יקרה האם זה יגרום לי לגירושין או יגרום לו להתקף לב? הפחד שלי מהחברה. לחיות בסוד זה לא פשוט. זה קושי מאוד גדול והחברה שלי גרמה שזה יעלה לי ביוקר".

ופאא: "אני אמא אומללה מול השלטון העושה של החברה שלנו עם מנהגיה הדוחים, לא יודעת למה מגיע לי להתמודד עם הדבר העצום הזה בצל הפחד מהלעג של חברתנו".

2. אי שוויון חברתי והשפעה משפחתית מול קבלה בכפייה

כל האמהות המרואיינות משתי החברות, החברה הערבית והיהודית, מקבלות את בניהן כפי שהם, אך כואבות את מדיניות אי השוויון אשר משפיעה באופן ישיר כל ילדיהן. הן מקשרות זאת למשפחה. כולן ציינו שהמשפחה הינה הגרעין שעוטף את אותם, אך המשפחה חיה בתוך קבוצה, בקהילה אשר משפיעה על הבחירות שלנו וההחלטות שאנו לוקחים. הן מתארות לרוב קושי אישי של אנשים שנובע מתפיסה חברתית מעוותת על פי רוב.

סיהאם: "זהו בני היחיד, אני מקבלת אותו כפי שהוא, אבל אני בוכה תמיד כי ראיתי את אביו בוכה מול עיני, מתוך רחמנות על עצמו ותהיות רבות סביב הנושא של המשכיות המשפחה".

אתי: "היום הכאב היחיד שלי זה שאני מאוד רוצה נכדים. מאוד כואב לי שאין לי ולא יהיו לי ולא יהיו לו בקרוב נכדים. אני בוכה בגלל זה..."

ויקטוריה: "לרוב האנשים קשה להם בחברה, מה יגידו עליהם. אנשים חיים בסטאטוס. כדי שיראו אותי בחברה מצליחן, ואם יש לי בן הומוסקסואל, איך חסתכלו עלי? הבושה של אנשים משולה למוות. יש אמירה בערבית "מת מבושה". הכוונה היא שבתחושה של בושה בא לך לקבור את עצמך".

יהודית: "אין הרבה אנשים שיכולים ללכת עם האמת שלהם עד הסוף כי הם חוששים שהחברה לא תקבל אותם או את מה שהם עושים".

3. קבלה מוחלטת לבן ההומוסקסואל וזעקה לתמיכה חברתית

האמהות המרואיינות שמקבלות את בניהם כולן שידרו את המסר שקבלה אמיתית של הורה באה לידי ביטוי לא רק באמירות, אלא במעשים, כולן משוכנעות עד מדי שאין מנוס אחר מלקבל את בנה, כמה שתעשה וכמה שתתכחש זאת המציאות שנכתבה והיא אמורה לקבל אותו באהבה מעומקי הלב. המסר שעבר מכל אם שסיפרה שלא צריך לשבת בבית ולהגיד אני מקבל. העניין הוא לקבל את הילד לא רק במשפחה בתא המוכר, אלא בחברה תהיה גאה להגיד שיש לך בן הומוסקסואל. זו קבלה. העשייה, לא רק בדיבורים. אמא ואבא גאים ילכו עם בנם ובן זוגו שיחזיק לו את היד והם ישבו איתם בנוח. לעומת זאת בחברה שלנו אנשים שונים זה מזה, וכך גם תפיסות העולם שלהם. במפגשים איתם האמהות מתמודדות שוב ושוב עפ האפליה וחוסר השוויון.

ופאא: " בכל מקום חדש שאני בו, צריכה תמיד לצאת מהארון מחדש בשל האמירות המפלות שלהם."

אתי: " אני חווה התמודדות יומיומית עם אנשים שלא יודעים בנושא והם בורים בעניין. ותמיד אני מוצאת את עצמי, שאני צריכה להסביר להם."

תימה מספר 5: צמיחה: גילוי עצמי בעקבות גילוי הנטייה במינית של הבן

התמה שלהלן עוסקת בצמיחה ובהתפתחותן של האמהות שעברו חוויה חזקה ומשמעותית שכזו. כאן באים לידי ביטוי הרווחים האישיים של האמהות מהתהליך שעברו ודרכי ההתמודדות שלהן. וכן את הרווח שלנו כחברה מהעשייה של האמהות האלה בתחום. רוב האמהות המרואיינות אותרו דרך עמותת תהילה - עמותה לתמיכה במשפחות והורים לילדים הומוסקסואלים. האמהות הללו הן פעילות חברתית בעמותה הזו ונותנות מענה לאמהות חדשות אשר עוברות את אותו התהליך. האמהות הן עם נסיון רב וידע בנושא. רובן משכילות ופעילות לקידום המודעות אודות הנושא בחברה שלנו, העמותה פעילה בחברה הערבית רק לאחרונה ולמעוניינים בלבד מהאנשים המועטים שיצא להם לאתר. בתמה עלו 2 קטגוריות מרכזיות:

1. גילוי עצמי, צמיחה והתפתחות של האמהות

הקטגוריה הזו עוסקת בגילוי מסוג אחר. גילוי עצמי של כוחות ועוצמות שהיו קיימים אצל האמהות שהתמודדו עם התהליך של יציאתו מהארון של בנם, אך ייתכן ולא באו עד כה לידי ביטוי. 3 אמהות מבין המרואיינות החליטו לחקור את הנושא לעומק וללמוד אודותיו. וזה הוביל אותן ללמוד משהו על עצמן. היציאה מהארון של הבנים שלהן הובילה אותן להכיר עולם שלא היה מוכר להן עד אז. כך הן גילו על עצמן כוחות ומשאבים שלא ידעו על קיומן.

אתי: " היום אני מנחת קבוצות ולא הייתי מגיעה לזה אם זה לא היה. להכיר את העולם הזה לא הייתי בוחרת באופן טבעי כמו שאנשים בחברה לא בוחרים ללמוד את הנושא."

ויקטוריה: " היום אני אדם טוב יותר, לא שלא הייתי טובה בעבר. אני מבינה שזכיתי להכיר אנשים מקסימים בקבוצה."

יהודית : " בתחילת הדרך הרגשתי אישה ממורמרת , פגועה מתוסכלת , אבל התהליך שעברתי חיזק אותי רבות , ואני חושבת שיש להסתכל על העולם בעיניים פקוחות ולראות איך אפשר להפוך אותם למקום טוב יותר ."

2. התרומה לחברה מהעשייה של האמהות

שוב ושוב האמהות מקשרות את הגילוי לתגובות החברה ולמרות הכל הן מתארות את הגילוי כמסע של חיזוק והעצמה שאם לא היו חוות , לא היו מצליחות לגלות את העוצמה שבהן . והן מאמינות שהן מעבירות לחברה מסר חברתי עמוק , ותורמות את תרומתן בעניין לחברה ולקהילה. לאמהות הללו מאוד חשוב היום להעביר את המסר לחברה ההטרסקסואלית כי עליה לקבל את כולם באופן שוויוני , ואת זה הן עושות ע"י העברת ידע ומסרים אודות הומוסקסואלים לקהילה הזו .

אתי : " העתיד שלי לא מושפע מזה אלא ממה שאני עושה מהחיים שלי . אני לא נותנת לזה להשפיע לרעה . אני מתנדבת להנחיית קבוצות בנושא וזה יכול רק להעצים אותי מחד גיסא ומאידך לתרום לחברה ."

יהודית : " הרווחים שהניבה ההתמודדות עם התהליך הזה , זה שאני מסוגלת לדבר ולעזור לאמהות אחרות , ואף להגיע למרכזים קהילתיים ולהפיץ את המידע שיש לי והחוויית שלי בנושא – אני סוברת שאין דבר שיכול ללמד יותר מסיפור אישי ."

דיון מסכם

במחקרי זה ביקשתי לבחון את סוגיית דרכי התמודדותן של אמהות לילדים הומוסקסואלים בראייה רב-תרבותית. האבחנה באה לידי ביטוי הן בחברה היהודית והחברה הערבית המחולקת לשני זרמי דת - המוסלמי והנוצרי. לצורך כך ראיינתי 6 אמהות, 3 אמהות מהחברה היהודית ו- 3 אמהות מהחברה הערבית המוסלמית והנוצרית. האמהות סיפרו אודות שלבי ההתמודדות שלהן, מרגע הגילוי והידיעה, מסע ההתכחשות ועד הקבלה המוחלטת והפצת המודעות בחברה. הסיפורים של המרואיינות סופרו על סמך התהליך שעברו הן ברובד המשפחתי וברובד החברתי כאחד. חוויית חוסר השוויון החברתי בלטה בכל סיפוריהן של האמהות.

שיטת המחקר שבה בחרתי לערוך את הניתוח מבוססת על איסוף וניתוח סיפורי חיים. דרך זו מייחסת משמעות בהעלאת חוויות וזיכרונות מהעבר של המרואיינת, ביחס לאופן שבו היא תופסת את התפתחותה העצמית ואת חוויתה בהווה, כמו כן מבטה לעבר העתיד המצוייר לאור החוויות המשמעותיות והמורכבות אשר עברה. במרכז כל סיפור נמצאים שלבי ההתמודדות של ההורים או האמהות עם הידיעה, שאינן מסווגות את חוויותיהם רק לפי מה שהן רואות, אלא הן מנסחות את נקודות הראות של החברה, של הבן ההומוסקסואל ושל הגרעין המשפחתי. דרך ניתוח הראיונות ניסיתי "ללכוד" את מהות התופעות והחוויות שדווחו על ידי המרואיינות ולסווג את התמות תחת קטגוריות לצורך הפקת משמעויות – על. דרך זו אפשרה לי לנסות ולגלות את האופנים שבהם הנחקרות ממשמעות וממתמודדות עם החוויה ועם עולמן הפנימי והחיצוני מתוך נקודת הראות של כל אחת מהן על פי החברה שבה היא חיה (שילה, 2007). דרך נוספת שבחרתי באמצעותה להתבונן במושא המחקר היא הרצף הנרטיבי של הנושאים ונגיעתם זה בזה. הפרמטרים השונים שאציג בפרק זה יילקחו מפרק הממצאים כפי שניסחתי על – יסוד התמות שעלו מסיפוריהן של המרואיינות, והם מגויסים לבחינה מדוקדקת וספיציפית של מקומה של היועצת החינוכית ומערכת החינוך בהקשרה של תופעה זו.

כאמור, בעבודתי ניסיתי להתחקות אחר סיפורי חוויותיהן של 6 אמהות לילדים הומוסקסואלים, משתי החברות, 3 אמהות מהחברה הערבית ו- 3 אמהות מהחברה היהודית. בעזרתן ביקשתי לחשוף דרכי התמודדות, דפוסי התנהגות, עמדות ורגשות שונים. מתוך השוואה שערכתי בין חוויותיהן של האמהות הערביות לעומת האמהות היהודיות ביחס לשלבי ההתמודדות והתגובות הראשוניות מול הידיעה על זהותו המינית של בן, עולה כי תגובותיהן דומות במידה רבה, אף שכל אחת מהאמהות באה מהחברה עם עקרונות שונים ואורח חיים שונה. מהממצאים עולה כי כל אחת מהאמהות הציגה ותיארה את הידיעה הראשונית כסוג של "אבל או אסון" וכל אחת בדרך שלה, חוותה תהליכים של עיבוד האבל. מאידך, הדגמים ההתנהגותיים השונים שהוצגו הבליטו את צדה השני של אותה מטבע. במילים אחרות, דרך התמודדות שונה או אפילו סותרת איננה מבטלת את עצם ההתמודדות אלא מחזקת את הטענה לגבי קיומה (קמה, 2000).

ממצאים מרכזיים של מחקר זה הם :

ממצא מרכזי במחקר הנוכחי מעלה כי בקרב כל המרואיינות ניתן דגש רב לתגובות הראשוניות, בהן נראה תהליך הכחשה מול קבלה, תחושת אובדן וכאב על הידיעה הקשה על נטייתו המינית של הבן והצורך לשמור ולהגן על האב ועל המשפחה הגרעינית מהידיעה.

נדמה כי הקושי החד של האמהות המשתתפות במחקר להתמודד עם ידיעה כי הבן בעל נטייה חד מינית נובע מתוך העיקרון החברתי אותו תיאר באטלר (2007), האוסר על ההומוסקסואליות והרצון החברתי להסדיר מיניות בגבולות ההטרסקסואליות. בה בעת, אשר (2009) מציין כי כיום מתהווים דגמים מגוונים יותר לגבריות ולנשיות. ממצאי המחקר גם מאששים גם את עמדתו שילה (2007) שדיבר על התיאוריה הקווירית, שמנסה לערער את הדרך בה החברה מגדירה את המיניות. כך עלה מהממצאים כי האמהות המשתתפות במחקר מנסות להוביל לשינוי בתפיסות חברתיות כלפי הגדרת המיניות, הדעה הזו בלטה חזקות בקרב האמהות מהחברה הערבית המוסלמית השמרנית, שם חשו את הצורך בשינוי של תפיסותיהם של אותם אנשים שחיים בחברה הזו. הטמעת התרבות הישראלית בקרב ערביי ישראלי חוללה הרבה שינוי בתפיסותיהם של ערביי ישראל בנוגע לנושאים מגוונים, הצפייה של אותם אמהות היא שהתפיסה של הנושא "הומוסקסואליות" תגיע גם לחברתן ושביניהם יהפכו למקובלים.

האמהות הנחקרות ציינו בראיונות ומאמינות כי כיום יותר נערים ונערות יוצאים מהארון, והסיבה לכך אינה בכמות גדולה יותר של הומוסקסואלים או לסביות, אלא שינויים חברתיים והצורך של הנוער לחיות כפי שהוא רואה את עצמו באמת. שילה (2007) מדבר גם הוא כי גיל הנוער המגדיר עצמו כבעל נטייה חד מינית הולך ויורד, ומציין כי הסיבה לכך: התפתחות פיזיולוגית מינית מתרחשת מוקדם יותר מבעבר, התקשורת וחשיפה במדינה לנושא הנטייה המינית וכך הצורך בהגדרות דיכוטומיות יורד.

בנוסף, שילה (2007) מציג נתונים מחקריים כי אנשים שמרניים, דתיים וכאלה שאינם מכירים וחשופים לקהילה ההומו לסבית הם בעלי עמדות שליליות כלפיהן. ממצא זה מקבל תימוכין גם בממצאי המחקר הנוכחי במשפחותיהן של האמהות הערביות הנחקרות והחברה הסובבת אותן והנוקשות אשר נוהגת החברה הערבית כלפי נערים הומוסקסואליים. שילה (2007) מציין עוד כי לגברים עמדות שליליות יותר מאשר לנשים כלפי הומוסקסואליות. כך עלה גם בממצאי המחקר כי חלק מהמשתתפות חששו לספר לבעליהן שהוא גבר, על הנטייה החד מינית של בנם, מתוך הרצון לא לערער את התא המשפחתי. במקביל, חלק מהן ניסו להתעמק בנושא של ההומוסקסואליות וללמוד אותו ואף לחקור אותו עמוקות. אחת המשתתפות מהחברה היהודית גם חששה מתגובות חברתיות טרם הלמידה שלה את הנושא, השתלטה עליה דאגה מה צופן לבנה העתיד, והתקשתה לקבל את הנטייה שלו בשנים הראשונות.

ממצא חשוב נוסף שעלה במחקר הנוכחי הראה כי האמהות הנחקרות, כולן בלי יוצא מהכלל, הפגינו מנעד רגשות בולט של הכחשה מול קבלה, כולן ניסו להסביר זאת בכך שאין זו הנטייה החד משמעית של בניהם, אלא משהו זמני הורמונאלי, או דיכאון נפשי תוך אמונה שהנטייה תחלוף עם הזמן ועם דעיכתו של גיל ההתבגרות המלווה בהמון שינויים הורמונאליים. ממצא זה מקבל תימוכין ממצאי מחקרו של קוסופסקי (2010) הטוען כי חשיפת "עצמי" כהומוסקסואל בהגדרה מעלה שאלות של סמכות והוכחה, דבר שמעצים את בעיית הזהות ההומוסקסואלית. עוד הוא מציין כי חשיפה עשויה לפגוע בהורים ובהומוסקסואל עצמו כאחד. ממצאי המחקר הנוכחי על שמירת הסוד של המשתתפות בנוגע לזהותו המינית של בניהם לתקופה לא מבוטלת של כל אחת מהן, היתה מתוך פחד אשר יכול לפגוע ולערער את התא המשפחתי ובמיוחד על מנת לגונן על האב אשר הציפייה היתה שהוא עלול להגיב בחריפות כלפי המצב והתגובות שלו יהיו קשות כמו לא לקבל את הילד ההומוסקסואל ואז זה יוביל לגירושין וערעור התא המשפחתי או

מוות כמו שתיארה אחת המשתתפות שהיא פחדה שבעלה ייקבל התקף לב אם הוא יידע . כתוצאה מכך, רובן החליטו להימנע משיתוף האב לתקופה מסוימת .

מהממצאים עולה כי כל האמהות שהשתתפו במחקר תופסות את עצמן כמי ששומרות על בניהם ומגנות עליהם, גם בתקופות של ההכחשה שבהן אף אחת לא קיבלה את נטייתו ההומוסקסואלית של בנה באופן מלא, משום שבאופן אינטואיטיבי הן מבינות כי תמיכתן בבניהם תעזור להם מאוד ותעניק לו ביטחון שהוא לא לבד ויש מי שתומך בו להפליא . פרדס , קובל ובסקי וכך (2012) טוענים כי לתמיכה ההורית יש חשיבות מכרעת בהפחתת השלכות נפשיות שליליות בקרב הבנים, בשל תיוג שלילי סטיגמה ואפליה . כמו- כן סאבין וויליאמס (Savin Williams, 2012) מציגים ממצאי מחקרים שמראים כי נוער הומוסקסואלי שזוכה לתמיכה הורית , מסתגל נפשית טוב יותר, שומר על עצמו מהערכה עצמית ומערכות יחסים מספקות יותר מנוער שחווייה דחייה מצד הוריו.

במחקר הנוכחי האמהות כולן סיפרו כי בניהם בחרו לשתף אותם כל אחד בדרך שלו , ואף שמרו איתן בסוד על נטייתם החד מינית במשך תקופה לא מבוטלת כל אחד לפי מצבו . כך שילה (2007) מתאר בספרו כי למרות העצמאות שמפתחים בני נוער, הם זקוקים לעזרת הורים , מבחינה רגשית וכלכלית. כך נמצא שבני נוער ש"יוצאים מהארון" מספרים קודם לחברים, אחר כך להורים - בעיקר לאם . עוד מוסיף שילה (2007) ומציין כי הידיעה של ההורה כי בנו בעל נטייה חד מינית גורמת להלם ראשוני . לטענתו , תגובת ההורים הראשונית משמעותית להמשך הקשר המשפחתי . על פי מחקרים של שילה (2007) , שני שליש מההורים מגיבים בהלם בעקבות הגילוי. רובם מופתעים ולא יודעים איך להתייחס . כך נמצא במחקר זה , כל האמהות הנחקרות הגיבו בהלם ראשוני , הופתעו ולא ידעו כיצד להתייחס אל בניהם . ממצאי המחקר הנוכחי מקבלים אישוש גם במחקרה של לאסאלה (Lasala, 2007) שמראים כי למרות גילויי התמיכה בפועל, בעת הגילוי הן חוו מבוכה , כאב, עצב ודאגה , וכמו כן האשמה עצמית.

כאמור, ממצא מרכזי במחקר הנוכחי מתמקד בנושא שמירת הסוד. נראה כי כל האמהות שמרו בסוד מפני הבעל ובני משפחה אחרים את הידיעה על הנטייה המינית של בנם ובכך יצרו מצב בו הן ובני המשפחה שלהן נמצאים בשלבים שונים מבחינת החשיפה. דבר אשר הקשה על התקשורת בבית זאלטבורג (Zaltzburg, 2007) מסביר כי מטרת שמירת הסוד היא להגן על בני המשפחה שאינם יודעים, אך יש בה מחיר מבחינת תקשורת ואמון. בדומה, מזרחי (2001) מתאר כי יש מצבים בהם רק אחד ההורים יודע והוא זה שמבקש מילדו לא לגלות להורה השני. התהליך שמזרחי מתאר מורכב מחמישה שלבים, אותם תיארו גם רוב המשתתפות בראיון מרגע הגילוי ועד היום : (1) הכחשה ובידוד, בהם האמהות נכנסו מתוך בחירה והתמודדו לבד עם הפחדים והקושי ; (2) כעס על עצמן איך לא שמו לב, או כעס של האשמה עצמית שאולי הן כאמהות הן הגורם לנטייה ההומוסקסואלית של בן ; (3) התחמקות- האמהות תיארו את השלב שבו הן חזרו וניסו לשכנע את בניהן שזוהי סיטואציה חולפת ; (4) דיכאון - כחלופה להתחמקות - שלב בו חיפשו האמהות אודות מידע וגורמים לנטייה של בניהן. בשלב זה הן מבינות ומכירות בכך שבנם לא ישתנה והן מגיעות אח"כ לשלב של קבלה , בו הן מקבלות באמת את הנטייה המינית של בנם , ואף אוזרות כוחות ואומץ לשתף את הבעל או בני המשפחה האחרים במשפחה הגרעינית שהסוד נשמר בפניהם למשך תקופה ארוכה יחסית .

נראה כי למרות המחירים הכבדים של שמירת הסוד, רוב האמהות במחקר הנוכחי עברו שנים של שתיקה לבד ללא עזרה מקצועית. הן ניסו לדבר עם חברות או גורמים קרובים שהם לא משפחתיים. נדמה שהן חיפשו את הקבלה והתמיכה האמציונלית כמו גם מקומות שונים על מנת לשתף ולפרוק את אשר על ליבן, אך עדיין תמיד הייתה להן תחושה של משהו חסר. האמהות הנחקרות רובן משתתפות בקבוצת התמיכה בחסותה של עמותת תהיל"ה – העזרה המקצועית שנותנת העמותה שמאופיינת בתמיכת הורים של נוער לסבי והומוסקסואלי, לימדה את המשתתפות כלים להתמודד עם הסוד והגילוי מול הבעל והמשפחה הבנים האחרים (האחים והאחיות). כיום הן בעצמן מאמינות שהן יכולות להמשיך את המלאכה ואף לספק תמיכה למשפחות שזקוקות להכוונה וסיוע בהתמודדות עם גילויי היציאה מהארון של בנם/בתם, הן חשות הקלה אדירה לאחר קבלת התמיכה והסיוע, והן בעצמן תיארו את התחושה כמו תחושה של יציאה מהארון שלהן, האמהות בחברה הערבית הורידו מעצמן נטל בזה שהן מקבלות את בניהם אולם, הן ובניהם עדיין חוות את ההתנקלות על כל אופניה של החברה הערבית כלפי נערים הומוסקסואלים. כך מתאר בספרו שילה (2007) את התמיכה של העמותה ומטרתה בנושא.

האמהות המשתתפות במחקר, הן אמהות של בנים שיצאו מהארון, בנים אשר מצאו בוודאות את זהותם ההומוסקסואלית כמתאימה מבחינתם וכך הם בחרו לחיות ולהמשיך את חייהם למרות החששות שהתלוו לתהליך מרגע הגילוי. מהממצאים שעלו ממחקר זה ניתן להבין כי תמיכה בבנים או בנות שיוצאים מהארון היא מאוד חשובה לבנים והבנות ההומוסקסואלים, היינו הך גם להורים שלהם, שברגע הגילוי מתוודעים לעולם לגמרי לא מוכר. החברה כחברה לא יודעת ולא מסכימה להכיל את אנשי הקהילה באופן שוויוני, דבר אשר משליך באופן טבעי על האופן בו מקבלים ההורים ידיעה זו, כך גם גורס קוסופסקי (2010) בספרו אודות אי השוויון החברתי כלפי הקהילה ההומוסקסואלית ומתאר כיצד הקהילה יכולה להתנקל להם ואף למנוע מהם לממש זכויות רבים אשר מתוכן, הזכות לעבוד ולמצוא עבודה הולמת. לכן לאור המחקר הנוכחי, ומתוך הידיעה שלי אודות נושא די חשוב לחקור אותו בחברה הערבית ספציפית אשר מסרבת לרוב להשתתף בקבוצות תמיכה להורים של נוער הומוסקסואלי, עולה החשיבות של קבלת והפצת מידע מקצועי היודע לסייע ולכוון בתחום המדובר עבור אותם הורים שילדיהם יוצאים מהארון.

ממצא מרכזי ומעניין שעולה מהמחקר הנוכחי משקף את תהליך הצמיחה שחוות האימהות, לאחר שהשלימו וקבלו את נטייתם החד-מינית של בניהן. בשלב זה מגלות האמהות את כוחותיהן בעקבות המשבר ואף מוצאות דרכים שונות על מנת למנף את הרצון שלהן להגן על בניהם בכך שהן מעודדות קבלה חברתית ושואפות לקדם ולפעול למען שוויון חברתי, באמצעות הרצאות לאנשי הקהילה ההטרוסקסואלית, ותמיכה במשפחות של ההומוסקסואלים. מהממצאים עולה עוד כי רוב האמהות הנחקרות, הן בחברה היהודית ובחברה הערבית, שחיה בין כנפי החברה הישראלית ומקבלת יומיומית הטמעת תרבות המערב, למדו רבות על התהליך שהן עברו וכעת רואות עצמן כשליחות של הקהילה. לכן הן מעודדות המשכיות של הפצת המידע, תוך שהן מאמינות שיש להפיץ בחברה אודות התהליך והשלב שבהלקן נפל להתמודד איתן. ממצא זה מקבל תימוכין במאמרו של נווה (2012) שטוען כי חשוב להוציא את הפרטיות מהארון ולהפצה לחברה בלי קשר למוצא ולדת.

עבודתי זו מביאה אל השדה המחקרי את סיפורי חוויותיהן של 6 אמהות לילדים הומוסקסואליים משתי החברות, החברה הערבית והחברה היהודית אשר מתארות את חוויותיהן ודרכי התמודדותן עם הידיעה בשלבים התפתחותיים שונים ומנקודות מבט מגוונות. מחקרי זה הוא בעל תרומה משמעותית בתחום, ותרומה זו באה לידי ביטוי בשלושה היבטים: (א) חיזוק ממצאים מחקריים קודמים; (ב) שימוש בנקודות מבט מגוונות רב-תרבותיות רטרוספקטיביות: (ג) הנכחה והעלאה של סוגיה זו אל פני השטח לצורך דיון ועיסוק אינטינסיבי. כפי שהראיתי, נתונים שעלו בראיונות שקיימתי הולמים טענות תיאורטיות ומחקריות קודמות. לצורך עיסוקי כאן חשוב לי בעיקר חיזוק הצורך בהנכחת הסוגיה בחברה הישראלית הרב-תרבותית, וכדי שזה יופץ ברמה הראויה, יש להתחיל בהנחלתו במערכת החינוך. וחיזוק הצורך בהנכחת הסוגיה הזו בין כותלי בית הספר והגברת המודעות והעיסוק בו הן בקרב היועצות החינוכיות ואנשי המקצוע השונים בבית הספר (מורים, ואנשי סגל חינוכי וטיפולי בכלל). מחקרי זה מביא תמונות ספיציפיות ונקודתיות כפי שהן משתקפות בסיפורי חוויותיהן של האמהות המרואיינות, ואני מוצאת יתרון גדול בנקודת המבט הרטרוספקטיבית אל מול החוויה העכשווית שלהן לאחר התמורות שחלו מתחילתו של התהליך ועד רגע קיום הראיון. נקודות מבט אלו מאפשרות למרואיינות להביט לאחור עם סיפורי החוויה שלהן ולהמשיג מחדש בעזרת תובנות מאוחרות ומעצימות יותר. היכולת לספר ולשחזר חוויות במבט לאחור תורמת לנו כחוקרים כשאנו מנסים להתחקות אחר הטלטלה הנפשית שעוברת המרואיינת, אך ללא הסייגים וההסתרות שעשויים היו ללוות סיפור כזה אם היה מסופר בזמן ההתרחשות. בעבודתי זו אני רותמת את מעלותיה של זווית הראייה הרטרוספקטיבית לצורכי התובנה המחקרית שלי ביחס לתמונה העכשווית של דרך החיים של כל אחת מהמרואיינות שבחרה לעצמה, לאחר ההעצמה וההתפתחות המשמעותית שלה לאחר כל התהליך שלהן. על כל אלה יש להוסיף כי עצם העיסוק בתחום זה, העלאתו על סדר היום, בחינתו התיאורטית והמעשית – כל אלה הם בבחינה תרומה לשדה זה, משום שיש בכך תגובה אינטינסיבית ומשמעותית לשנים רבות וכואבות של הדחקה, השתקה, והדרה, וכמובן סוד ששילמו עליו הילדים ההומוסקסואלים והורים ובני משפחותיהם מהחברה שבה כל אחד חי.

מגבלות המחקר הנוכחי באות לידי ביטוי במאפייניו המתודולוגיים ובהיקפו וכמו כן במגדר של המרואיינים. מגבלות אלה משפיעות על משמעות המחקר ועל היכולת להכליל לגבי אוכלוסיית הורים מסוג מגדר הורה "נקבה" אל מול סוג המגדר הורה "זכר" אשר לא נחקר בכלל. כמו כן חשוב לזכור כי כמו בכל מחקר מסוג זה, מידת האינדיקטיביות של הנתונים שעולים מתוך שיחות ספיציפיות עם אנשים ספיציפיים היא – מעצם טיבה- מוגבלת ונתונה בספק. למעשה, ניתן יהיה לטעון כי סיפורי החוויה אלה מעידים אך ורק על עצמם, וכי לא ניתן לגזור מהם מסקנות אופרטיביות משמעותיות. עם זאת, כיוון שהנתונים הללו עולים בהלימה גבוהה עם נתוני מחקרים אחרים שהצגתי לעיל, אני מוצאת בהם דרך ותוקף על אף מגבלותם.

הצעות למחקרים עתידיים ראוי לחקור כיצד תמיכה וליווי הורים אלה מסייעים בהתמודדות טובה יותר בתהליך שהם עוברים מרגע הגילוי עד לשלב הקבלה. כמו כן, ניתן לבחון ולהראות את מידת היעילות שקבוצות תמיכה אלה מספקות להורים.

השלכות יישומיות לייעוץ החינוכי

מדיניות בית הספר

לאור הנתונים שעולים ממחקרים שבדקו אספקטים שונים של אקלים בית – ספרי עלינו לשאול את עצמנו : מה צריך לקרות כדי שמתבגר ירגיש בטוח מספיק שיקבל מענה מקצועי ואמין ? אילו מערכות יחסים חשוב שתהיינה בבתי הספר על – מנת שהמתבגרים המתלבטים לא ירגישו זרות , שיפוטיות ודחייה ?

הומואים ולסביות הם ללא ספק אוכלוסייה שזוכה לשירות פחות מיטבי במערכת הבית ספרית. אפליה ודעות קדומות פוגעות במימוש יכולותיהם האקדמיות ומעמידות אותם במצבי סיכון גבוהים ומכאן שמקורות תמיכה בקבוצות אלה הם הכרחיים. עיון מעמיק בממצאי במחקרים בארץ ובעולם , כפי שהצגתי לעיל , מעיד כי לאנשי חינוך תפקיד חיוני בתהליך התפתחותם האישית הבריאה של הומואים ולסביות צעירים . במהלך השתלבותם בחברה אנשי החינוך הם אלה שנמצאים עמם בקשר יום – יומי , והם אלה שאמורים לבוא לעזרתם במישור האישי ובמישור היחסים החברתיים עם בני גילם (אבני , 2000).

מהמחקרים שסקרתי עולה כי חשיבותו של המורה בעיצוב הדימוי העצמי החיובי , הקבלה העצמית ותחושת השייכות בקרב מתבגרים אלה היא קריטית . אני רואה בממצאים אלה חשיבות גדולה מאוד , וחשוב בעיניי להציגם בפני צוותי מורים . אינני בטוחה עד כמה המורים מודעים לחשיבותם ולמקומם בחיי המתבגר שאיתו הם באים במגע , ומכאן חשיבותו הגדולה על המהלך שאותו אני מבקשת לקדם. בית הספר אינו יכול להרשות לעצמו להתעלם מתופעת ההומוסקסואליות : בהיותו מופקד על הרווחה הנפשית של כל התלמידים , ומאחר שהוא אמור לתת תחושת מוגנות לכולם , התמודדות מפורקת ואחראית עם הסוגיה היא מתפקידיו הבסיסיים הגדולים ביותר. חשוב בהקשר זה גם להזכיר כי הגיל הממוצע ליציאה מהארון נמצא במגמת ירידה מתמדת בשנים האחרונות , כך שתלמידי תיכון הם קהל היעד העיקרי להתייחסות ולטיפול בנושא זה.

כפי שציינתי בעבודתי , תלמידים הומו- לסבים סובלים מהצקות , הטרדות , השפלות ואף גילויי אלימות פיזית . לכן , על סגל ההוראה וההנהלה להתערב ולמגר תופעות של אלימות מילולית ופיזית . על בית הספר להציב לעצמו יעד להפחית עד למינימום את רמת ההומופוביה , ועל-מנת להשיג מטרה זו יש לפעול בכמה מישורים :

- יש לנסח אמירה מפורשת מטעמו של בית הספר שלפיה כל התבטאות הומופובית החשבת לאלימה. אמירה מעין זו צריכה להופיע בצורה מפורשת במסמכים רשמיים של המוסד (למשל באמנה הבית ספרית).
- " שבירת השקט " הבית ספרי בנוגע לנושא הנטייה המינית – אזכור מסרים הקשורים בנושא נטייה חד – מינית הינו חשוב , ובאמצעותו מועבר מסר כי הנושא אינו חשאי ויש מקום ואפשרות לדבר עליו

- לאחר הפצת המודעות ברמה הבית ספרית , יש לסייע בהקמת ארגונים תומכים בהורים לילדים הומוסקסואלים במיוחד בחברה הערבית , בנוסף לסדנאות הורים ע"י הרווחה ואף בשיתופה של מערכת החינוך .

תפקידו של היועץ החינוכי כסוכן מוביל שינוי

היועץ החינוכי הינו סוכן שתפקידו להיות חלק מצוות המוביל את השינוי, ותחת אחריותו נמצאות שתי אוכלוסיות : הצוות החינוכי ואוכלוסיית התלמידים . על – מנת שיוכל לפעול בתוך המסגרת , על בית הספר להצהיר " רוצה אני " , ומשם יכול היועץ החינוכי להתחיל תהליך של שינוי. מעצם טבעו תהליך שכזה הוא תהליך ארוך ומורכב , בין היתר מאחר שמדובר בתהליך שכרוך בשינוי עמדות , אך דרכים מגוונות עומדות לרשותו על – מנת להטמיע את השינוי :

- לאור הממצאים שעלו ממחקרים רבים וכן ממחקרי זה , יש להבנות תוכניות חינוכיות לבני נוער (הטרנסקסואלי) אשר מגבשים את הזהות המינית שלהם , וללמדם שיש לכבד בחירות שונות משלהם. חינוך חברתי מקבל ומכיל שונות מפחית ואף מונע תגובות הומופוביה ובכך עשוי להרגיע הורים ובני משפחה המגלים כי קרוב להם בעל נטייה חד מינית (רובינשטיין, 2011).
- ליצור קשר עם ארגונים הומו – לסבים , דוגמת חוש"ן , ולהיעזר בהם גם לצורך מפגשים עם הצוות החינוכי וגם עם תלמידי השכבות השונות.
- על היועץ החינוכי להיות בעל הסמכות בכל הנוגע למידע עדכני , נכון ומדויק. את המידע הזה על היועץ להקנות לצוות החינוכי ולתלמידי השכבות השונות בניסיון להשפיע על עמדותיהם ויחסם כלפי הסוגיה. כל זה יכול להיעשות באמצעות סדנאות , הרצאות , דיונים , ועל היועץ להיות הדמות המובילה את המהלכים האלה במסגרת בית- הספר.
- טטר (Tatar, 2001) מצא שהגורם העיקרי המשפיע על הגברת המוטיבציה או ההימנעות מפניה לעזרה לעובדי בריאות הנפש (כולל יועצים חינוכיים) הוא נאמנות . יועצים חינוכיים ומתבגרים מסכימים שתחושות של אמון ואחריות לשמירת סודיות נמצאות בבסיס המפגש בין המתבגר ליועץ. מכאן חשוב שהיועץ יבטיח תחושה של דיסקרטיות עם המתבגרים ויעניק תחושה של ביטחון שכל מה שנאמר בחדר יישאר שם.
- על היועץ לתת מענה רגשי מיידי , כלומר להרגיע ולהכיל עד כמה שניתן את מצב המצוקה שבו נתונים הנער או הנערה . חשוב להסביר לפונה כי תהליך גיבוש הזהות המינית הוא תהליך ארוך ומסתעף , וכי גילויי משיכה מינית כאלה או אחרים בגיל ההתבגרות אינם מעידים באופן מובהק על הנטייה המינית שתלווה את הנער או את הנערה לאורך כל חייהם.
- בנוסף יש לתמוך בהורים מוראלית ולעודד את המתבגרים לשתף אותם אודות נטייתם המינית , תהליך היציאה מהארון הינו תהליך קשה למדי ובעל מהמורות רבות הן בנוגע להורה וגם בנוגע למתבגר ההומוסקסואל . הוא תהליך ללא סוף , וודאי שאינו מסתיים עם החשיפה הראשונה . כמו-כן רוב המתבגרים תלויים בהוריהם מבחינה כלכלית , לכן לפני דרבנונו של הנער או הנערה לחשיפה מול ההורים יש להפיץ את המודעות בקרב ההורים אודות התהליך הצורה יזומה דרך צוות בית ספרי חינוכי – טיפולי .

- על היועץ לפעול למען יצירת אווירה פתוחה ומזמינה . בין היתר ניתן לעשות זאת באמצעות הנחת חומרי הסברה הקשורים להומוסקסואליות בחדר היועצת , כגון דף הסבר של ארגון נוער גאה, פרסום מספרי טלפון של קו השיחה של האגודה לזכויות להט"ב, פעולות אלה משדרות לתלמיד מסר כי החדר היועצת ניתן להרגיש בטוח לשוחח על הנושא , דבר שיכול להקל על החשיפה הראשונית מול ההורים ומתן עצות וטיפים לדרכי שיח אודות הסוגיה שלהלן . יתרה מזאת- חשיפה של חומרים אלה באופן גלוי בחדר היועצת משדרת לגיטימיות כלפי הנושא, ומעבירה מסר של פתיחות ושל קבלה שאותו קולטים כלל תלמידי בית הספר.
- היועץ יכול לקיים סדנה מתמשכת להכשרת אנשי הצוות החינוכי בנושאים הרלוונטיים ובצרכיהם המיוחדים של צעירים הומו- לסבים.

רפלקציה אישית

בהיבטי לאחר על כלל המפגשים שקיימתי עם המרואיינים שלי, אני יכולה לומר בתחושה רבה על התרגשות כי תהליך איסוף החומרים היה מרתק ומעשיר עד מאד. אני גורסת שכל זה בשל העובדה שניתנה לי ההזדמנות הבלעדית לראיין נחקרים מתרבויות שונות. התרבויות שראיינתי הן אותן התרבויות שמתגוררות כאן בחברה הישראלית הרב תרבותית אשר מכילה חברות שונות ומגוונות כגון: החברה היהודית, והחברה הערבית שבה גם יש חלוקה לפי נוצרים ומוסלמים ודרוזים שכל דת בפני עצמה אמצה לה ערכים אורח חיים והרגלים שונים אשר חיים איתם עד יומנו זה.

במחקרי זה עליתי על ההבדלים בין התרבויות השונות ביחס לנושא שחקרתי, הנושא בשבילי היה מין "אבסורד" לחקירה בתוך התרבות הערבית השמרנית, בו ברגע אני חשה התרגשות אדירה בהעלאת הנושא הזה, בשל העובדה שהצלחתי לבצע ולהשיג את מטרותי אשר הצבתי למחקרי זה ועמדתי על הרב גוניות והרב תרבותיות שבעניין והגעתי לאוכלוסיה הזו ודיברתי איתם בגובה עיניים וחשפתי את הרגשות המעורבים שלהם ואף הזדהיתי עם כאבם.

בתור בחורה שחיה את החברה הערבית השמרנית, ובתור מישהי שגדלה במשפחה גרעינית מאוד שמרנית, חקירתו של הנושא שלהלן בשבילי היתה מין אתגר אישי פנימי, וזה בשל העובדה שאני בחורה מוסלמית מאמינה בכל התמות שמעלה דת האסלאם ואף מאמצת אותם עד אין סוף. האתגר היה קודם כל לשנות את תפיסת העולם שלי כלפי החברה ההומוסקסואלית ולהיות הגורם המסייע להם ולמשפחותיהם בתור דמות טיפולית במערכת החינוך.

יתרה מזאת- אני חשה גאווה רבה על כך שהצלחתי לייצר במפגשים הללו אווירה שעודדה פתיחות וחשיפה של סיפורים וחוויית אישיות מצדם של המרואיינות, הן בחברה היהודית והן בחברה הערבית. אני גורסת שמדובר בחוויות לא קלות עד מאד, ואף על פי כן, מצאתי את עצמי כמראיינת מקשיבה ואף מזדהה עם כל הסיפורים ששמעתי. מצאתי את עצמי כדמות מזמינה ולא מאיימת לפתיחותן של המרואיינות שלי. הפידבקים שקיבלתי מהמרואיינות על הרוגע שאני מפגינה ומשדרת עבורן ועל הגמישות שלי, כל זה עודד אותי וגרם לי לתחושת גאווה ושמחה אינסופיות.

כיום אני מתארת את המחקר הזה כמו עשייה חברתית עשירה שליוותה אותה לאורך כל שנת הלימודים בטוב וברע. תחושות מעורבות של קושי והקלה. בנוסף לתחושות של ייאוש לפעמים.

בנוסף אני מעודדת ואף יותר מאשמח שהעשייה שלהלן תקבל חקירה יותר מעמיקה והפעם בקרב אבות לילדים הומוסקסואלים ואת דרכי ההתמודדות שלהם עם הידיעה על הבן. ואף לעמוד על ההבדלים בין שני המינים של ההורים בהתמודדות עם הידיעה.

לבסוף אני יכולה להמשיך ולומר שלמדתי על עצמי דברים רבים לאחר ביצועו של המחקר שלהלן, למדתי שאני יותר סובלנית מקודם. למדתי שאני בנאדם שיודע להזדהות בעת הצורך. והפנמתי חזקות שאין דבר יותר חזק מכח רצון, הכח רצון של המרואיינות המתמודדות עם הסוגיה הזו עם המורכבות שלה, עבר אלי וחיזק אותי בפנים וגרם לי להשקיף אחרת על עולמי הפנימי והחיצוני בעת ובעונה אחת.

רשימה ביבליוגרפית

- אבני, ש. (2000). המשמעות והאתגר : להיות הומוסקסואל או לסבית בחברה הטרוסקסואלית והומופובית, לוז, דבורה ושרה אבני (עורכות). **אמא, יש לי משהו לספר לך**. הוצאת שופרא יפה, תל אביב, 190-245.
- ארהרד, ר. (2001). **אקלים חינוכי מיטבי : ערכה לאבחון והתערבות**, שפ"י, מחלקת הפרסומים, משרד החינוך.
- אשר, ת'. (2009). חינוך לקבלת השונה : זהות מינית בגיל הרך. **במכללה** 22 : 139-158.
- באטלר, ג'. (2007). **קוויר באופן ביקורתי**. (תרגום : ד. רוז). תל אביב : רסלינג.
- בן-ארי, ע., (1995). "נטייה חד מינית (הומוסקסואליות) – היבטים תיאורטיים". ברנע, חוה ודליה לורנץ (עורכות), **נטייה חד – מינית (הומוסקסואליות ולסביות)**, חוברת מידע ליועצים ולמחנכים בחטיבה העליונה בבתי הספר הממלכתיים, משרד החינוך, התרבות והספורט, המנהל הפדגוגי, השירות הפסיכולוגי הייעוצי.
- ברנע, ח., ולורנץ ד. (1995). **נטייה חד-מינית (הומוסקסואליות ולסביות)**, חוברת מידע ליועצים ולמחנכים בחטיבה העליונה בבתי הספר הממלכתיים, משרד החינוך, התרבות והספורט, המנהל הפדגוגי, השירות הפסיכולוגי הייעוצי.
- גודקאר, א'. (2009). משפחות חדשות בפרספקטיבה פסיכולוגית. **פסיכולוגיה עברית ברשת**. כתבות ומאמרי פסיכולוגיה.
- גרוס, א', זיו ע'. (2003). בין תיאוריה לפוליטיקה : לימודים הומו – לסביים ותיאוריה קווירית. בתוך : קדר, יאיר, זיו, עמליה ואורן קנר (עורכים). **מעבר למיניות**. בני ברק, הקיבוץ המאוחד, 9-44.
- המרסמית, ס', ק'. (2000). "גישה סוציולוגית בייעוץ למטופלים הומוסקסואלים ולבני משפחותיהם". **באום**. דליה ועדית מרן (עורכות), לסביות והומוסקסואלים בראי המציאות : אסופת מאמרים. תל אביב, קל"ף, 19-27.

זמיר, ק' (2003). החינוך יוצא מהארון : עמדות מורים בישראל כלפי הומוסקסואליות ונכונותם

לשילוב הנושא בכיתות הלימוד . **עבודה לשם קבלת תואר מוסמך למדעי הרוח**. תל אביב,

אוניברסיטת תל – אביב.

ליבליך, ע', זילבר, ת', ותובל משיח ר'. (1995). מחפשים ומוצאים : הכללה והבחנה בסיפורי

חיים . **פסיכולוגיה**. ה. (1), 84-95.

מזרחי, ש' (2001). משפחתו העצובה של העליון, או, זו לא בושה גם לא כבוד גדול : הבניית המציאות

במשפחות עם צאצא הומוסקסואל או לסבית. **עבודה לשם קבלת תואר דוקטור**. תל אביב :

אוניברסיטת תל אביב.

נווה, ע' (2012). להוציא את הפרטיות מהארון . **אמירות**. מרץ : 4-11.

נצר, ק'. (2005). זהות הומו לסבית . **כוורת**, 11, 60-63. תל אביב : הקיבוץ המאוחד

סמוחה, ס' (1993), שסעים מעמדיים, עדתיים ולאומיים בדמוקרטיה בישראל. **החברה**

הישראלית: היבטים ביקורתיים. עמ' 172-202. תל אביב : דביר

פרדס, א'. קובלסקי ש'. כץ, א'. (2011). ההורים כבסיס בטוח למתבגר בתהליך היציאה

מהארון בראי תיאוריית ההתקשרות . **מפגש לעבודה חינוכית סוציאלית**, 33, 17-38.

פרדס, א'. קובלסקי ש'. כץ, א'. (2012). קרעים באיחוי " יציאה מהארון "

פרספקטיבה של תיאוריית ההתקשרות . **פסיכו אקטואליה**. ינואר 2012, 26-31.

פרס, יוחנן, בן-רפאל וא. (2006): פלורליזם בלתי-אפשרי? יהודים יוצאי אירופה ויהודי עדות

המזרח בתכנית הלימודים בהסטוריה בישראל . **החינוך לקראת המאה ה-21**.

צבר בן יהושע, נ. (1990). **המחקר האיכותי בהוראה ובלמידה**. תל – אביב, הוצאת מסדה .

צבר בן יהושע, נ. (2001). **מסורות וזרמים במחקר האיכותני**. תל אביב : דביר .

קדר, י. , זיו, ע. , וקנר, א. (2003). **מעבר למיניות : מבחר מאמרים בלימודים הומו – לסביים**

ותיאורייה קווירית. תל אביב : הקיבוץ המאוחד .

קוסופסקי – סדגיוויק, א'. (2010). האפיסטמולוגיה של הארון . **תיאוריה וביקורת** 37 :

284-304 .

קמה, ע'. (2000). העיתון והארון : על הזיקות בין דפוסי תקשורת של הומוסקסואלים בישראל

חיבור לשם קבלת תואר " דוקטור לפילוסופיה " , אוניברסיטת תל אביב .

קפלן , ד. (1999). **דוד , יונתן וחיילים אחרים : על זהות , גבריות ומיניות ביחידות קרביות בצה"ל.**

תל אביב : הוצאת הקיבוץ המאוחד.

ראובני , ל' , מלכא , א' , פורגאנג , ע' . (2010). תמיכה וירטואלית מהארון : פרויקט מלווים צעירים (מל"צים) של ארגון הנוער הגאה (איגי) . **עת השדה** 5 , 2012 , 54-59 .

רובינשטיין, ג'. (2011) . הומופוביה מופנמת מנקודת מבט פסיכו דינמית . **מפגש לעבודה סוציאלית** 33 : 193-209 .

שילה, א' . (2007). **החיים בוורוד : בני נוער וצעירים הומואים , לסביות , ביסקסואלים וטרנסג'נדרים** , תל-אביב , רסלינג .

שילה, א' . (2008) . גיבוש נטייה מינית בקרב נוער הומו – לסבי : בחינת ממדים סביבתיים המשפיעים על גיבוש הנטייה המינית והשפעתם על בריאותם הנפשית של בני הנוער .

חיבור לשם קבלת תואר דוקטור . בית הספר לעבודה סוציאלית , אוניברסיטת תל אביב .

שמאי, כ' . (2012) . סוגיות בטיפול בילדי להט"בים ובהזדרכת הורים להט"בים . **פסיכו אקטואליה** . ינואר 2012 , 12-17 .

שפ"י (2006) . **אתר השירות הפסיכולוגי ייעוצי , האגף למיניות , מגדר ומשפחה , זהות ונטייה חד- מינית** : תאריך כניסה לאתר : 06.03.2015 .

Alderson, K. G. (2003). The ecological model of gay male identity, *The Canadian*

Journal of Human Sexuality, 12 (2), 75-86.

Beeler , J.,& Diprova ,V.(1999). Family adjustment following disclosure of

homosexuality by a member: Themes discerned in narrative accounts. *Journal of Marital & Family Therapy* , 25, 443-459.

Bouhadiba Abdelwahab (1985). " *sexuality in Islam* ". London , 272-288.

Cass, V.C., (1979). Homosexual identity formation : A theoretical model , *Journal of*

Homosexuality, 4,219-236.

Chung, Y.B., & Katayama, M. (1996). " Assessment of sexual orientation in Lesbian \ Gay \ Bisexual studies", *Journal of Homosexuality*, 30 (4) ,49-62.

Eliaison, M.J.(1996). Identity formation and lesbian , bisexual, and gay persons: Beyond minoritizing view , , *Journal of Homosexuality*,30 (3) , 31-58.

Elizur, Y., & Ziv , M.(2001). Family support and acceptance , gay male identity formation, and psychological adjustment: a path model. *Family Process*, 40, 125-145.

Erikson, E. (1968). *Identity : Youth and Crisis* . Norton, New – York.

Floyd , F. J., & Stein , T. S.(2002). Sexual orientation identity formation among gay , lesbian , and bisexual youths : multiple patterns of milestone experience , *Journal of Research on Adolescence*, 12, 167-191.

Herek , G.M. (1991). Stigma , Prejudice, and Violence against Lesbians and Gay Men , *J.C.Gonsiorek & J.D.Weinrich (Eds) Homosexuality: Research implications for policy* ,(pp 60-80). Newbury Park , CA: Sage.

Horoeitz, J.L.& Newcomb, M.D.(2001). " A Multidimensional Approach to Homosexual Identity ". *Journal of Homosexuality* , 42 (2) , 1-19.

Lasala, M.C.(2007). Parental influence , gay, youth, and safer sex . *Health and Social Work*, 32, 49-55.

Marcia , J. (1980). Identity in adolescence, In J. adelson (Ed.). *Handbook of adolescent psychology*, New York:Wiley

Mohr, J.J.(2008). Same-sex romantic attachment . In J.Ccassidy & P.R.ahaver (Eds),

- Handbook of attachment: theory , research , and clinical application* (pp. 378-394). New York : Guilford Press.
- Piaget , J.(1980). The psychogenesis of knowledge and its epistemological significance , *M. Pianelli – Palmarini (ed.), Language and learning* , Harvard University Press, Cambridge , MA, 23-34.
- Pratt, N. (2007). " *The Queen boat case in Egypt : sexuality, National Security and State Sovereignty*" , Cambridge University Press.
- Ruse, M. (1995). Sexual Identity : Quality or constructions . *H. Harries (Ed.), Identity*, (pp. 65-98). Oxford: Clarendon.
- Russell, S.T.,& Joiner, K.(2001). " Adolescent sexual orientation and suicide risk: evidence from a national study ". *American Journal of Public Health* , 91, 907-914.
- Saltzburg, S. (2007). Narrative Therapy Pathways for Re – authoring with Parents of Adolescents Coming – out as Lesbian, Gay, and Bisexual. *Contemporary Family Therapy*.29,57-69.
- Savin – Williams , R.C.(2001). A critique of research on sexual minority youths. *Journal of Research on Adolescence* , 24,5-13.
- Savin – Williams , R.C.(2005). *The New Gay Teenager , Massachusetts* . Harvard University Press.
- Sherry, A. (2007). Internalized homophobia and adult attachment : Implications for clinical practice . *Psychotherapy : Theory . Research ,Practice , and Training* , 44, 219-225.
- Sullivan , M.(Ed.). (2003). Homophobia , history. And homosexuality: Trends for

- sexual minorities. In M. Sullivan, (Ed.), *sexual minorities: Discrimination, challenges, and development in America*. (pp. 1-13). Binghamton: The Haworth Social Work, Practice Press.
- Tatar, M. (2001). Comparing adolescents' considerations for self – referral counselors' perceptions of these considerations: an exploratory study, *Journal of Research on Adolescence*, 24, 171-181.
- Troiden, R. (1993). The formation of homosexual identities. In Garnets, L.D & D.C. Kimmel (Eds), *Psychological Perspectives on Lesbian and Gay Male Experiences*. (pp. 191-217). New- York, Columbia University Press, 191-217.
- Weishut, D.N. (2000). " Attitudes toward homosexuality: An overview ". *Israel Journal of Psychiatry and Related Sciences* . 37, 308-319.
- Zucker K.J., & Bradley, S.J. (1995). *Gender Identity Disorder and Psychosexual Problems in children and Adolescents*. NY: Guilford Press.

